

ORGANIZÁCIA POHREBNÝCH AREÁLOV A CHARAKTER POHREBNÝCH OBRADOV NA POHANSKU PRI BŘECLAVI (na základe porovnania pohrebiska pri druhom kostole a disperzných pohrebísk na južnom predhradí hradiska)

Renáta Přichystalová

Organisation of funerary areas and character of burial practices at Pohansko near Břeclav (based on a comparison of the cemetery around the second church and the dispersal burial grounds in the stronghold's southern suburb)

Abstract: At the early medieval site Břeclav – Pohansko we can distinguish two different types of funerary areas: church cemeteries with clearly defined locus sacer and dispersed burial grounds in settlements, where the boundary between the living and funerary spaces is not clearly defined. The organisation of the area for funerary activities, the selection of the burial place and the homogeneity of applied burial rites in the above-mentioned two types of funerary areas were different. In order to find out how extensive this difference is, we chose several characteristics of funerary areas and compared them with one another. The key determinants were: the spatial structure of funerary areas, and the orientation and position of individuals buried in grave pits. As an example of a church cemetery we chose the cemetery around the second church in the North-Eastern Suburb of Pohansko. The Southern Suburb of the stronghold yielded data related to funerary areas dispersed in and between settlement structures. The comparison of selected characteristics of burial customs identified in the above-mentioned church cemetery and in dispersed cemeteries demonstrates that burials around churches were most probably organised and planned centrally and that the organisation and supervision of funerary activities might have been in the hands of the clergy. The burials in cemeteries within the settlement structure, on the other hand, were organised in accordance with customs of local community. The organisation and supervision of these funerary areas were most probably in the hands of persons approved and authorised by the community, maybe some significant community member, or the “Council of Elders” or pagan priests.

Keywords: Pohansko – early Middle Ages – burial behaviour – funeral area – cemetery – disperse burial ground

Contact: Mgr. Renáta Přichystalová, Ph.D., Ústav archeologie a muzeologie, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, A. Nováka 1, 602 00 Brno, Česká republika, svecova@phil.muni.cz

Centrálna ranostredoveká lokalita Břeclav – Pohansko je archeologickej verejnosti dobre známa z mnohých monografických publikácií či z článkov v odborných periodikách,¹ preto sa v úvode tohto príspevku zmienime len veľmi stručne o jej hlavných charakteristikách.

Nížinné hradisko leží zhruba 3 km juhovýchodne od súčasného centra mesta Břeclav (obr. 1). Asi 15 km južným až juhovýchodným smerom od hradiska sa nachádza strategické miesto, a to sútok Dyje s Moravou. Základnou štruktúrou lokality je centrálna časť opevnená mohutnou cca 2 km dlhou hradbou.² V rámci 28 ha mohutnou fortifikáciou chránenej plochy hradiska bol archeologicky preskúmaný drevenou palisádou ohradený rezidenčno-sakrálny okrsok – tzv. *Velmož-*

ský dvorec, kde sídlila najvyššia spoločenská zložka ranostredovekej komunity Pohanska (obr. 1 – poloha č. 1).³ Na južnej (až juhovýchodnej) strane od hlavnej hradby bolo identifikované a sčasti preskúmané tzv. južné predhradie (obr. 1 – poloha č. 8).⁴ Zo severu až severovýchodu sa k opevneniu primýkalo tzv. severovýchodné predhradie, ktoré bolo svojou rozlohou asi deväťkrát menšie než južné predhradie (rozloha SV predhradia činila asi 2,5 ha; obr. 1 – poloha č. 7).⁵ Celá sídelná aglomerácia sa rozkladala na cca 57 ha plochy.⁶

Systematický archeologický výskum na lokalite prebieha už od roku 1959 a za tú dobu boli odokryté nielen sídliskové respektíve rezidenčné areály ale aj pohrebiská, skupiny hrobov či solitérne umiestnené hroby. Funerálne areály boli

¹ Napríklad: František KALOUSEK, Břeclav – Pohansko I. Velkomoravské pohřebiště u kostela, Brno 1971; Bořivoj DOSTÁL, Břeclav – Pohansko IV. Velkomoravský velmožský dvorec, Brno 1975; Jana VIGNATIOVÁ, Břeclav – Pohansko II. Slovanské osídlení jižního předhradí, Brno 1992; Jiří MACHÁČEK – Petr DRESLER – Renáta PŘICHYSTALOVÁ – Vladimír SLÁDEK, Břeclav – Pohansko VII. Kostelní pohřebiště na Severovýchodním předhradí, Brno 2016. Tam ďalšia literatúra o zmieňovanej lokalite.

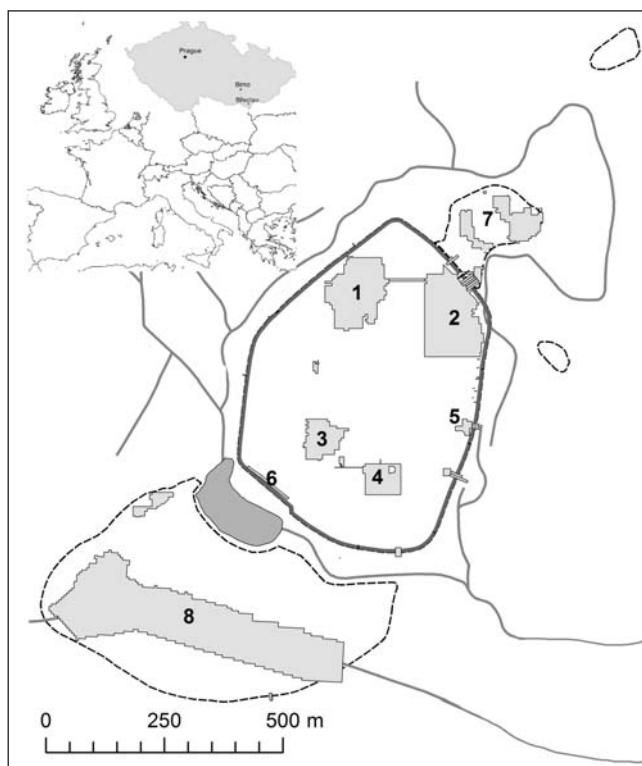
² Petr DRESLER, Opevnění Pohanska u Břeclavi, in: *Dissertationes Archaeologicae Brunenses/Pragensesque* 11, Brno 2011.

³ B. DOSTÁL, Břeclav – Pohansko IV.

⁴ J. VIGNATIOVÁ, Břeclav – Pohansko II.

⁵ P. DRESLER, Opevnění Pohanska u Břeclavi, s. 32–33.

⁶ J. MACHÁČEK – P. DRESLER – R. PŘICHYSTALOVÁ – V. SLÁDEK, Břeclav – Pohansko VII, s. 11–12.

Obr. 1. Břeclav – Pohansko, celkový plán lokality s vyznačením jednotlivých skúmaných polôh. Legenda: 1 – *Velmožský dvorec*/VD; 2 – *Lesní školka*/LŠ; 3 – *Žárové pohřebiště*/ŽP; 4 – *Lesní hrúd*/LH; 5 – *Východná brána*/V-brána; 6 – *sonda pred loveckým zámkom Pohansko/zámok*; 7 – *Severovýchodné predhradie*/SVP; 8 – *Južné predhradie*/JP. Vytvorila M. Prištáková.

identifikované vo všetkých troch základných častiach aglomerácie, teda v rámci centrálného opevnenia a taktiež na oboch predhradíach.⁷ Celkovo bolo do leta 2017 preskúmaných 1089 ranostredovekých hrobov,⁸ z toho 55 hrobov pochádza z včasnoslavskej žiarovej nekropoly, ktorá bola objavená pri výskume vnútornej plochy opevnenia hradiska, na polohe označovanej ako *Žárové pohřebiště* (obr. 1 – poloha č. 3).⁹ Kostrových hrobov z veľkomoravského prípadne povelkomoravského obdobia je zatiaľ evidovaných 1034 (tab. 1). Z tohto počtu bolo 559 hrobov objavených pri výskume kostolných cintorínov, a to na polohe *Velmožský dvorec* pri prvom kostole (407 hrobov) a na severovýchodnom predhradí pri druhom kostole (152 hrobov).¹⁰

Ostatných 475 hrobov celkov pochádza z presne nevyhradeného počtu stredne veľkých až malých pohrebísk

Poloha	Počet hrobov	Počet jedincov ¹¹
<i>Velmožský dvorec</i> / pohrebisko pri prvom kostole	407	414
<i>Velmožský dvorec</i> /mimo areál kostolného pohrebiska	16	17
<i>Žárové pohřebiště</i> /kostrové ranostredoveké hroby	32	32
<i>Lesní školka</i>	80	82
<i>Lesní hrúd</i>	34	36
Sonda pred loveckým zámkom Pohansko	1	1
Rezy valom	21	21
Východná brána	17	17
Severovýchodné predhradie/ pohrebisko pri druhom kostole	152	154
Severovýchodné predhradie/ mimo areál kostolného pohrebiska	64	65
Južné predhradie	205	210
Ojedinelé hroby	5	5
<i>Žárové pohřebiště</i> /včasno slovenské žiarové hroby	55	
Σ	1089/1034	1054

Tab. 1. Břeclav – Pohansko, počet ranostredovekých hrobov na jednotlivých skúmaných polohách lokality.

alebo skupín niekoľkých hrobov či ojedinelých hrobov, ktoré neboli jasne oddelené od sídliskového areálu, ba práve naopak nachádzali sa tesne na okraji štruktúr vymedzených sídliskovými objektami alebo boli včlenené priamo medzi ne (obr. 3). Pri tomto type organizácie funerálneho priestoru hovoríme o tzv. disperzných pohrebiskách alebo hroboch na

⁷ Jiří MACHÁČEK, Fünfzig Jahre archäologische Ausgrabungen in Pohansko bei Břeclav, in: Jiří MACHÁČEK – Šimon UNGERMAN (eds.), Frühgeschichtliche Zentralorten in Mitteleuropa, Studien zur Archäologie Europas, Band 14, Bonn 2011, s. 15–33; Renáta PŘICHYSTALOVÁ, Die Bestattungen in Břeclav – Pohansko. Alte und neue Ausgrabungen, in: J. MACHÁČEK – Š. UNGERMAN (eds.), Frühgeschichtliche Zentralorten in Mitteleuropa, s. 35–61.

⁸ Identifikovaných jedincov bolo samozrejme viac. Niektoré hroby obsahovali viacnásobné pohreby. U niektorých hrobov bol rozpoznávaný väčší počet jedincov ako jeden až pri antropologickom rozbere osteologického materiálu. Medzi regulárne hroby sa nepočítajú ani nálezy izolovaných ľudských kostí zo zásypov sídliskových objektov či z kultúrnej vrstvy alebo deštrukcie sakrálnych stavieb. Naopak, niektoré hrobové jamy zase neobsahovali žiadne kostrové pozostatky; R. PŘICHYSTALOVÁ, Die Bestattungen in Břeclav – Pohansko.

⁹ Jiří MACHÁČEK, Analýza žiarového pohřebiště z Břeclavi – Pohanska, Přehled výzkumů 1991, 1993, roč. 36, s. 33–39.

¹⁰ F. KALOUSEK, Břeclav – Pohansko I.; J. MACHÁČEK – P. DRESLER – R. PŘICHYSTALOVÁ – V. SLÁDEK, Břeclav – Pohansko VII.

¹¹ Vychádzame z terénnej dokumentácie, publikovaných archeologických článkov a publikovanej antropologickej analýzy hrobov z Břeclavi – Pohanska, pozri uvádzanú literatúru.

sídliskách.¹² V texte je pre tento druh archeologického kontextu použitý aj pomocný termín disperzný pohrebný areál, ktorý je súčasťou sídelného areálu. Sídelný areál je pre funerálne kontexty nadradená kategória. Disperzné pohrebiská sú jedným z jeho komponentov. Termín disperzný pohrebný komponent je ale trochu neobratný. Hroby v rámci sídliska zaberali v určitom čase určitý priestor, ktorý bol v ten daný moment areálom funerálnej aktivity, preto sme sa rozhodli použiť pre tento priestor, hoci je už súčasťou mŕtvej kultúry, termín areál.

Na disperzných pohrebiskách pochovávali ľudia hospodársky, služobne a organizačne spätí s hradiskom. Na otázku: prečo neboli pochovaní na kostolnom pohrebisku, nie je jednoznačná odpoveď. Dôvodov je veľmi pravdepodobne viac. Je možné, že mŕtvi nemohli byť pochovaní pri kostole, pretože neboli kresťania, pretože boli cudzinci, pretože neboli na určitej spoločenskej priečke, ktorá by to umožňovala, pretože zomreli nečistou / potupnou smrťou a pohreb v posvätenej pôde im bol zapovedaný. Existuje však aj alternatíva, že komunita, ktorá pochovávala mimo kostolné cintoríny, tak činila zámerne a dobrovoľne z príčin, ktoré už boli zmienené vyššie alebo z dôvodov, ktoré nedokážeme za súčasného stavu poznania definovať a pochopiť.

O selektívnom výbere nebožtíkov v niektorých sídliskových funerálnych areáloch niet pochýb, napríklad na polohe *Lesní školka* v severovýchodnej časti hradiska (obr. 1 – poloha č. 2) bolo objavené malé pohrebisko pozostávajúce z 8 hrobov (LŠ: hroby 1–6 až 8–9).¹³ Pohrebisko bolo umiestnené v prázdnom priestore medzi sídliskovými objektami. Hroby orientované SZ–JV vytvárali pôdorys rovnoramenného trojuholníka. Pochované tu boli iba deti a jeden juvenilný jedinec vo veku cca 15 rokov bez hrobového inventára, všetky ostatné detské hroby boli vybavené keramickou nádobou. Ďalšie detské pohrebisko bolo objavené na severovýchodnom predhradí (mimo kostolné pohrebisko).¹⁴ Pohrebný areál na okraji priestoru zahusteného sídliskovými objektami vytváralo 10 hrobov, z toho 7 bolo detských. Traja dospelí jedinci (2 muži, 1 neurčený) boli uložení na vonkajších stranách malého pohrebiska.

Snaha o zrozumiteľnú interpretáciu popísaných pohrebných areálov zatiaľ nie je príliš úspešná. Možnosť, či by sa mohlo jednať o pohrebný priestor vyhradený pokrve príbuznej skupine – teda, či sa nejedná o tzv. rodinné pohrebiská, sa snažila potvrdiť či vyvrátiť A. Koudelková. Pokúsila sa o to na základe zhody/nezhody nemetrických epigenetic-

kých znakov u jedincov z vybraných disperzných pohrebísk z Pohanska (z oboch predhradí, aj z vnútra opevnenia). Jej štúdia nepotrdila jednoznačné pokrve rodinné väzby v rámci jednotlivých vydefinovaných malých pohrebísk. Isté náznaky možnej príbuznosti však objavila naprieč disperznými pohrebiskami a dokonca aj naprieč skúmanými polohami v rámci Pohanska. Jej epigenetický výskum však priniesol viac otázok ako odpovedí a sama autorka uznáva isté limity použitej metódy.¹⁵

Kostolné pohrebisko pri druhom kostole na severovýchodnom predhradí versus funerálne disperzné areály na južnom predhradí

Na Pohansku môžeme teda od seba oddeliť dva výrazne odlišné spôsoby pochovávaní: kostolné pohrebiská s jednoznačne vymedzeným *locus sacer* a disperzné pohrebné areály na sídliskách, kde stanovenie hranice medzi sídliskovým a funerálnym priestorom nie je kategoricky vyhradené. V čom sa populácie pochované na týchto pohrebiskách od seba odlišovali a je možné tieto rozdiely na základe archeologických prameňov relevantne postihnúť a vysvetliť? Na tieto veľmi záľadné otázky sa aspoň pokúsime odpovedať. Ako hlavné determinanty sme si vybrali priestorovú organizáciu a manažment funerálnych areálov na jednej strane a na druhej strane budeme sledovať niektoré stabilné vlastnosti pohrebného ritu, konkrétne orientáciu a polohu tela mŕtveho v hrovej jame.

Vybrané vlastnosti budeme sledovať na oboch typoch pohrebísk. Ako príklad kostolnej nekropoly sme si vybrali pohrebisko okolo rotundy (druhý kostol) na severovýchodnom predhradí Pohanska (obr. 2).¹⁶ Výskum pohrebiska prebiehal medzi rokmi 2008 až 2012. Ide o nekropolu so 154 jedincami v 152 hroboch, ktorá bola pôvodne vymedzená ohradením v tvare lichobežníka o stranách 20 × 19 × 18 × 15 m (plocha cca 340 m², do ohradenia bol zahrnutý aj kostol). V priebehu fungovania pohrebiska ohraničený priestor prestal stačiť a hroby postupne zabrali priestor cca 710 m². Pohrebisko bolo kompletne spracované a publikované v roku 2016. Vstupné dáta a závery vychádzajú zo zmiňovanej štúdie.¹⁷

Južné predhradie hradiska Pohansko nám poskytlo dáta týkajúce sa pohrebných areálov rozptýlených medzi a do sídliskových štruktúr.¹⁸ Na preskúmanej ploche zhruba 9 ha bolo postupne od roku 1960 do roku 1994 objavených 205 hrobov s 210 jedincami. Hustejšia koncentrácia hrobov sa objavila

¹² Renáta PŘICHYŠTALOVÁ, Problematika pochovávaní na Južnom predhradí veľkomoravského hradiska Břeclav – Pohansko. I. diel: Text a plány, rukopis dizertačnej práce, Ústav archeologie a muzeologie, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno 2011, s. 6–11, dostupné na: <https://is.muni.cz/th/ibvp0/Prichystalova_I_diel_.pdf>. Milan, HANULIAK – Ivan KUZMA, Mužla-Čenkov II. Osídlenie z 9.-13. storočia, Nitra 2015, s. 326–327.

¹³ R. PŘICHYŠTALOVÁ, Die Bestattungen in Břeclav – Pohansko, s. 44, Abb. 4; Bořivoj DOSTÁL, Drobná pohřebišťe a rozptýlené hroby z Břeclavi-Pohanska, Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, řada E27, 1982, s. 147–149.

¹⁴ R. PŘICHYŠTALOVÁ, Die Bestattungen in Břeclav – Pohansko, s. 53, Abb. 8. B. DOSTÁL, Drobná pohřebišťe, s. 166–169.

¹⁵ Anna KOUDELKOVÁ, Nemetrické a epigenetické znaky u jedinců ze satelitních pohřebišť Pohanska u Břeclavi v archeologickém kontextu, rukopis diplomovej magisterskej práce, Ústav archeologie a muzeologie, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno 2017, s. 194–200, dostupné na: <https://is.muni.cz/auth/th/onlno/Diplomec_final.pdf>.

¹⁶ Pohrebisko pri prvom kostole nebolo k analýze vybrané z týchto dôvodov: publikovaný je len katalóg pohrebiska, k dispozícii nie je podrobná analýza nami sledovaných vlastností ako sú orientácia, poloha tela, priestorové usporiadanie.

¹⁷ J. MACHÁČEK – P. DRESLER – R. PŘICHYŠTALOVÁ – V. SLÁDEK, Břeclav – Pohansko VII.

¹⁸ Disperzné pohrebiská z južného predhradia hradiska boli vybrané vďaka svojmu zatiaľ najkomplexnejšiemu spracovaniu zo všetkých sídliskových pohrebísk z lokality. Hroby z funerálnych areálov zo sídliskových štruktúr severovýchodného predhradia neboli do štúdie zahrnuté z dôvodu ich súčasnej revízie. Novoobjavené hroby z tejto polohy z rokov 2013 až 2016 navyše ešte nie sú spracované.

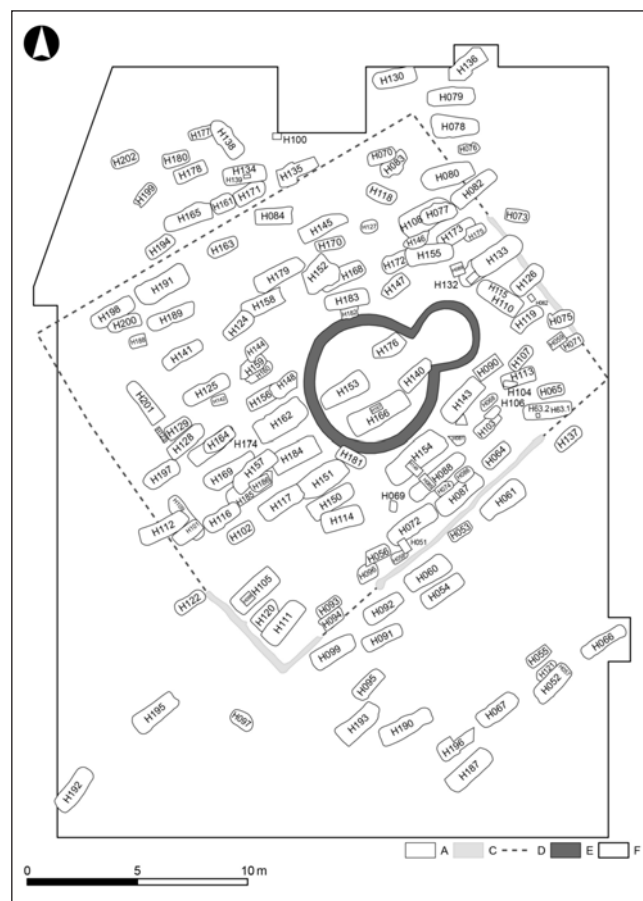
na troch miestach veľkej plochy skúmanej v rokoch 1975 až 1979 – v severozápadnom rohu plochy bolo evidovaných 29 hrobov, pri juhozápadnej hranici sondy bolo odkrytých 19 hrobov a pri južnom okraji strednej časti veľkej plochy bolo preskúmaných 29 hrobov. Ostatné hroby boli rozptýlené vo väčších či menších skupinách po celej skúmanej ploche predhradia (obr. 3).¹⁹

Organizácia priestoru funerálneho areálu s kostolom a bez kostola

Severovýchodné predhradie, pohrebisko okolo druhého kostola (obr. 2)

Ústredným bodom celého priestoru pohrebiska je rotunda, ktorá je do ohradenia funerálneho areálu umiestnená trochu excentricky, smerom k východnému rohu ohrady. Centrálna sakrálna stavba s podkovovitou apsidou na severovýchodnej strane je orientovaná svojou dlhšou osou v smere JZ–SV.²⁰ Okolo kostola boli sústredené hroby rešpektujúce väčšinou jeho orientáciu. Konkrétne, rovnakú orientáciu malo 96 hrobov. Vo veľmi príbuznom azimute (JZZ–SVV alebo SZZ–JZZ) bolo pochovaných ďalších 13 jedincov a 20 hrobových jám bolo vyhlbených v smere Z–V. Hroby s hlavou uloženou na západ sa prevažne nachádzali v severnej časti pohrebiska, ktorú považujeme za najmladšiu časť areálu.²¹ Všetky uvedené orientácie hrobov môžeme považovať za regulárnu súčasť pohrebneho ritu používaného na ranostredovekom kresťanskom kostolnom cintoríne. Jedincov, u ktorých nebolo možné orientáciu zistiť bolo 17. Počet jedincov v hroboch, ktorí sa svojou orientáciou vymykajú pohrebnému úzusu kresťanských nekropôl, je veľmi malý. Celkovo ide o 8 hrobov (JV–SZ 2×; SZ–JV 6×) roztrúsených po celej ploche pohrebiska. Navyše, niektoré menšinovo orientované hroby nemuseli s kostolným pohrebiskom vôbec súvisieť. Ako vhodný príklad môžeme uviesť hrob skrčenca (H 97, orientácia JV–SZ), ktorý sa nachádzal mimo pôvodné vymedzenie tzv. *locus sacer*, asi 3 m juhozápadne od južného rohu ohradenia cintorína. Pozostatky dospelé ženy ležali pod deštrukciou povrchového sídliskového objektu 135. Svojim charakterom má hrob H 97 bližšie k hrobom z disperzných funerálnych areálov než k hrobom z kostolných pohrebísk. Táto hypotéza bola publikovaná aj v monografii týkajúcej sa kostolného pohrebiska okolo rotundy.²²

Na základe rozmiestnenia hrobov a ich priestorového vzťahu ku kostolu, na základe výskytu superpozícií a ich charakteristik (hrob–hrob, hrob–palisádový žľab), ďalej podľa vlastností evidovaných u hrobových jám a pohrebov (orientácia, kubatúra jamy, úprava hrovej jamy, stopy po drevených schránkach, poloha jedinca, absencia či prezencia hrobového inventára atď.) boli hroby na pohrebisku rozdelené do 20 skupín (skupiny A až U), ktoré v sebe ukrývajú informácie o sociálnej stratifikácii populácie pochovanej pri

Obr. 2. Břeclav – Pohansko, Severovýchodné predhradie, plán pohrebiska pri druhom kostole. Legenda: A – obrys hrovej jamy; B – základový žľab ohradenia funerálneho areálu; C – hypotetický priebeh nedochovanej časti ohradenia funerálneho areálu; D – pôdorys druhého kostola; E – hranice preskúmanej plochy. Vytvoril P. Dresler.

rotunde a taktiež aj informácie chronologické, teda ako sa pohrebisko vyvíjalo v čase a priestore.²³

Alfou a omegou kostolného pohrebiska na severovýchodnom predhradí sú hroby, ktoré boli umiestnené priamo pod podlahu kostola (skupina A – hroby 140, 153, 166, 167 a 176). Veľmi pravdepodobne ide o príslušníkov rodu, ktorý stavbu sakrálneho objektu inicioval a bol jeho donátorom. V interiéri boli pochovaní dvaja dospelí muži, jeden juvenilný jedinec a dve deti.²⁴ Ďalšia výrazná a významná skupina hrobov sa nachádzala na južnej až juhovýchodnej strane, v priestore medzi múrom kostola a ohradením pohrebiska (skupina B – 16 jedincov, napr. hroby 72, 87, 88, 143, 154). Medzi inými sa tu nachádzal aj priestranný hrob s najväčšou kubatúrou na pohrebisku – hrob 154. Vyhlbený bol tesne pri múre rotundy a patril žene. Nebol tu evidovaný žiaden hro-

¹⁹ R. PŘICHYŠTALOVÁ, Die Bestattungen in Břeclav – Pohansko, s. 53–57, Abb. 9.

²⁰ Jiří MACHÁČEK – Adela BALCÁRKOVÁ – Pavel ČÁP – Petr DRESLER – Antonín PŘICHYŠTAL – Renáta PŘICHYŠTALOVÁ – Eliška SCHUPLEROVÁ – Vladimír SLÁDEK, Velkomoravská rotunda v Pohansku u Břeclavi, Památky archeologické, 2014, roč. CV, s. 87–153.

²¹ J. MACHÁČEK – P. DRESLER – R. PŘICHYŠTALOVÁ – V. SLÁDEK, Břeclav – Pohansko VII., s. 180, obr. 133.

²² Tamtiež, s. 255, obr. 142, 143, tab. 41.

²³ Tamtiež, s. 170–183.

²⁴ Tamtiež, s. 170. Jiří MACHÁČEK – Martin WIHODA (eds.), Pád Velké Moravy aneb Kdo byl pohřben v hrobu 153 na Pohansku u Břeclavi, Praha 2016, s. 13–30.

bový inventár, no napriek tomu je možné predpokladať, že išlo o významnú členku komunity, pravdepodobne spriaznenú s jedincami pochovanými *intra muros*. Obecne sa predpokladá, že priestor na južnej strane od kostola bol v ranom stredoveku považovaný za prestížne miesto vyhradené k poslednému odpočinku elity danej komunity.²⁵ V tejto časti pohrebiska bol najčastejšie zaznamenaný výskyt sekundárneho pohrebu. To znamená, že práve v tejto časti pohrebiska bola často porušovaná a zároveň zahusťovaná radová štruktúra hrobov mladšími pohrebmi. Narušené ostatky boli znovu pietne ukladané v blízkosti miesta porušenia primárneho uloženia pohrebu, hovoríme o tzv. skladoch kostí (hroby 74, 85, 149).²⁶

Radové usporiadanie hrobov bolo evidované v juhozápadnej aj v severovýchodnej časti pohrebiska. Päť dobre identifikovateľných radov sa tiahlo v severozápadno-juho- východnej ose. Na tejto štruktúre bola dobre viditeľná vertikálna stratigrafia. Niektoré hroby jedného radu prekryvali hroby radu druhého. Po zahutnení priestoru v ohradenej ploche sa začalo pochovávať aj mimo prvotne vymedzený funerálny priestor. Naznačujú to hroby kopírujúce priebeh ohradenia z vonkajšej strany (hroby 60, 61, 92, 99 na juho- východnej strane; hroby 135, 161, 171, 194 na severozápad- nej strane). O definitívnom zániku oplatenia ešte počas fungovania pohrebiska máme dôkazy v podobe superpozícií hrobových jám so základovým žľabom ohradenia (hroby 75, 80, 82, 133, 112).

Napriek tomu, že kostolné pohrebisko veľmi pravdepo- doodne fungovalo po tri generácie existencie komunity žijúcej na severovýchodnom predhradí hradiska Pohansko, nemáme k dispozícii mnoho záznamov o nezámernom či náhodnom porušení hrobového celku. Pokiaľ už k takémuto narušeniu došlo, kosti boli pietne pochované neďaleko primárneho po- hrebu (pozri vyššie). O zámerne narušenom hrobe a využití staršej hrobovej jamy k uloženiu nového pohrebu môžeme hovoriť v prípade hrobu 191, kde k staršiemu mužovi, kto- rého ostatky boli zhrnuté pozdĺž pravej steny hrobovej jamy, bol uložený juvenilný jedinec.²⁷ Ďalej tu bolo zaznamena- ných sedem prípadov uloženia detských jedincov do zásypu iného hrobu bez porušenia spodného pohrebu (dvojice hro- bov 166 / 167, 185 / 186, 108 / 77, 105 / 98 atď.). Bohužiaľ, nie je možné ani v jednom prípade stanoviť jasnú chronolo- gickú linku, teda či išlo o hroby následné – prídavné alebo o etážovito uložené súčasné pohreby. Zásypy jednotlivých pohrebov nebolo možné jednoznačne odlíšiť. V každom prí- pade si môžeme dovoliť tvrdenie, že išlo o zámerné násobné použitie jednej hrobovej jamy, ktorého dôvod je možné vy- svetliť príbuzenskou či spoločenskou vzájomnou priazňou

pochovaných jedincov, čo však zároveň nevyklučuje aj praktické dôvody – a to je šetrenie priestoru.²⁸

Ako je zrejmé z vyššie spomenutých faktov – 1. jasné vy- medzenie funerálneho areálu; 2. po istú dobu dodržovanie radového usporiadania hrobov, ktoré rešpektovali orientáciu ústredného bodu areálu, teda kostola; 3. zahusťovanie pohre- biska so snahou o minimálne narušenie staších hrobov; 4. pietne zaobchádzanie s narušenými ostatkami – to všetko svedčí o plánovito riadených pohrebných aktivitách.

Južné predhradie, disperzná funerálna areály (obr. 3)

Ako už bolo vyššie spomenuté na južnom predhradí bolo zatiaľ objavených 205 hrobov s 210 jedincami. Pohrebné areály, sku- piny hrobov aj osamotené hroby boli rozptýlené medzi sídlis- kovými objektami po celom priestore preskúmanej plochy. Na troch miestach skúmaného areálu bol evidovaný vyšší počet hrobov. Tieto kumulácie funerálnych objektov je možné inter- pretovať ako malé až stredne veľké pohrebné areály.²⁹

V severozápadnom rohu veľkej plochy skúmanej pri zá- chrannom archeologickom výskume v druhej polovici 70. rokov 20. stor. bolo preskúmaných na ploche cca 20 × 30 m 29 hrobov (obr. 4). Hroby boli situované na okraji priestoru vyššej koncentrácie výskytu zemnic nazývanej *Osada I.*³⁰ Nevytvárali žiadnu jasne identifikovateľnú štruktúru. V ju- hovýchodnej časti vymedzeného areálu bola zaznamenaná veľmi nízka hustota hrobov, jednotlivé hroby boli od seba vzdialené 2 až 5 metrov. Trikrát bola zaznamenaná superpo- zícia, kedy výkop hrobovej jamy porušoval starší sídliskový objekt (hrob 4, 17, 20) a jeden raz bola evidovaná opačná si- tuácia, teda keď bol hrob porušený mladším sídliskovým ob- jektom (hrob 21). Na základe uvedených indícií môžeme predpokladať, že vymedzený priestor bol využívaný v nie- koľkých fázach, pričom sa menil spôsob jeho využitia z fune- rálnej na sídliskovú a naopak.³¹ Nejedná sa teda o pohrebisko v pravom zmysle slova, ale o priestor s kumuláciou hrobov z rozličných fáz vývoja osídlenia južného predhradia. Či bolo opakované využívanie tohto priestoru pre pochovávanie mŕtvych zámerom, je otázne.

Druhá početnejšia skupina hrobov bola odokrytá pri ju- hozápadnej hranici veľkej plochy záchranného výskumu (obr. 5). Celkovo sem môžeme zaradiť 19 hrobov na ploche cca 20 × 40 m.³² Pre tento areál platí rovnaká charakteristika ako pre vyššie zmieňovanú kumuláciu s 29 hrobmi. Hrobové celky, ktoré boli od seba vzdialené v intervale 0,5 až 10 m, nevytvárali žiadnu jasne identifikovateľnú štruktúru. Aj tu boli zaznamenané porušenia sídliskových objektov výkopmi hrobových jám (2×, hrob 104, 185). Zároveň tu bol jeden hrob porušený základovým žľabom ohradenia, ktoré sa tiahlo

²⁵ Florian EIBL, Zur Kenntnis altbayerischer älter- bis spätmittelalterlicher Bestattungen in und um Kirchen, in: Miroslav CHYTRÁČEK – Jan MICHÁLEK – Michael Maria RIND – Karl SCHMOTZ (eds.), Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen. 14. Treffen 23. bis 26. Juni 2004 in Heřmaň bei Pisek, Rahden/Westf. 2005, s. 234.

²⁶ J. MACHÁČEK – P. DRESLER – R. PŘICHYŠTALOVÁ – V. SLÁDEK, Břeclav – Pohansko VII., s. 46–47, obr. 22.

²⁷ Tamtiež, s. 47, obr. 22.

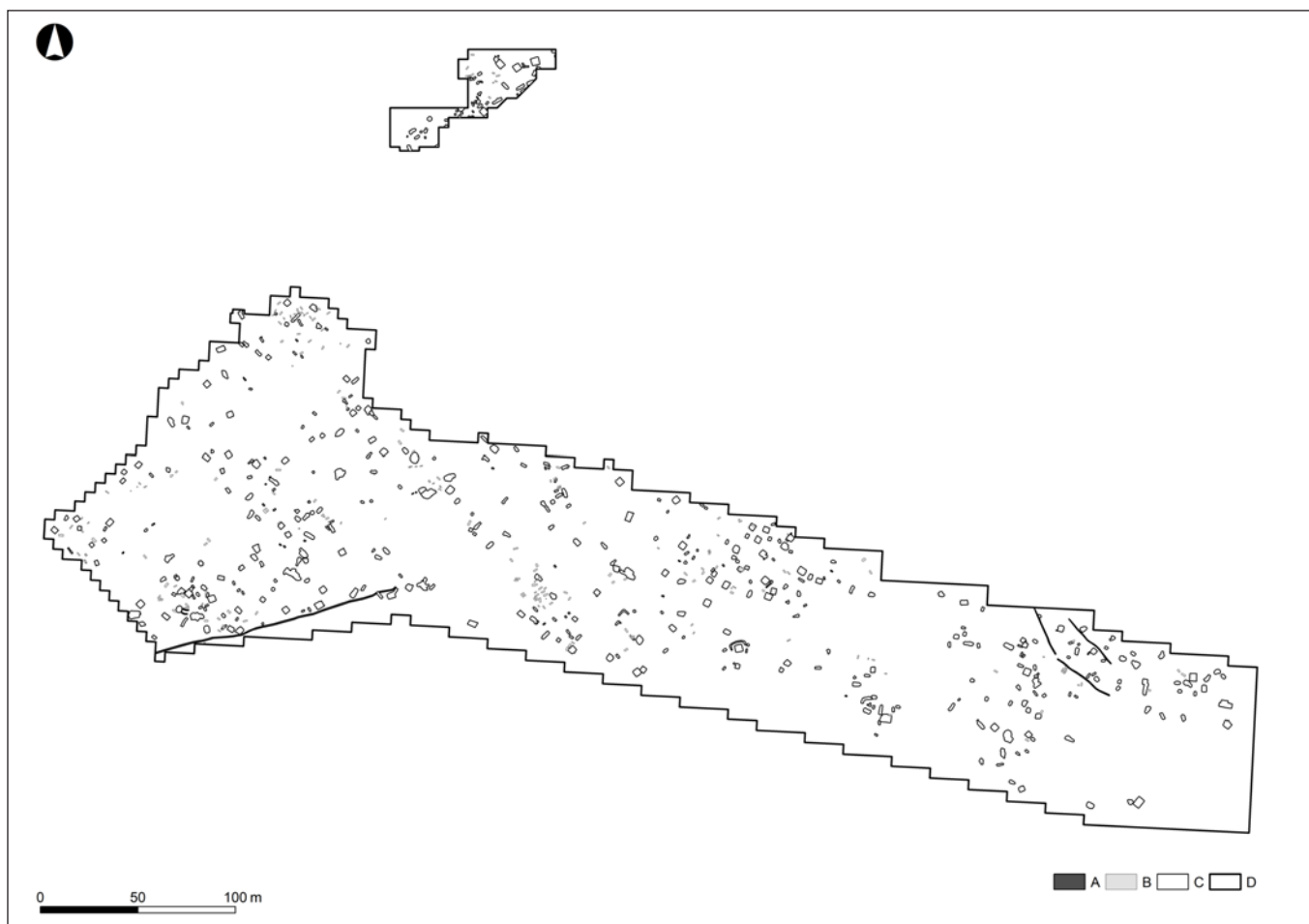
²⁸ Tamtiež, s. 48–50, obr. 23, textová tabuľka 7.

²⁹ Rozdelenie pohrebísk do jednotlivých kategórií, a to podľa počtu hrobov – podľa M. Hanuliaka: Milan HANULIAK, Veľkomoravské pohrebiská. Pochovávanie v 9.–10. storočí na území Slovenska, Nitra 2004, s. 54.

³⁰ J. VIGNATIOVÁ, Břeclav – Pohansko II., s. 87–91; Petr DRESLER – Jiří MACHÁČEK – Renáta PŘICHYŠTALOVÁ, Die Vorbürgen des frühmittelalterlichen Zentralortes in Pohansko bei Břeclav, in: Ivana BOHÁČOVÁ – Lumír POLÁČEK (eds.), Burg – Vorbürg – Suburbium. Zur Problematik der Nebenareale frühmittelalterlicher Zentren, Internationale Tagungen in Mikulčce VII, Brno 2008, s. 260–263, Abb. 23, 27.

³¹ R. PŘICHYŠTALOVÁ, Problematika pochovávání na Južnom predhradí, I. diel, s. 99–105.

³² P. DRESLER – J. MACHÁČEK – R. PŘICHYŠTALOVÁ, Die Vorbürgen, Abb. 23–25, 27.

Obr. 3. Břeclav – Pohansko, Južné predhradie, plán preskúmanej plochy zo 70. a 90. rokov 20. storočia. Legenda: A – obrys základového žľabu; B – hrob; C – obris sídliskového objektu; D – hranice preskúmanej plochy. Vytvorila M. Prišťáková.

pozdĺž južného okraja tzv. *Osady I* (hrob 183).³³ Opäť sa zrejme jedná o priestor s kumuláciou hrobov z rozličných fáz vývoja osídlenia predhradia.

Tretie miesto s vyšším počtom funerálnych objektov sa nachádzalo pri južnom okraji strednej časti veľkej plochy záchranného výskumu (obr. 6). Na ploche asi 20 × 40 m tu bolo odkrytých 29 hrobov.³⁴ Hroby boli situované na západnom okraji kumulácie sídliskových objektov nazývaných *Osada II*.³⁵ Zo všetkých troch kumulácií hrobov sa javí táto najkompaktnejšie, ale aj pre tento areál platia už spomenuté charakteristiky – bez viditeľnej priestorovej štruktúry, veľká vzájomná vzdialenosť hrobov, superpozícia sídliskových objektov s hrobmi (2× hrob nad objektom, hrob 114, 212), porušenie hrobu hrobom (superpozícia hrobov 59 a 89).³⁶

Ostatné hroby (v počte 168) boli rozptýlené po celej veľkej ploche záchranného výskumu. Smerom na východný koniec hustota hrobových celkov výrazne klesala. Vyskytovali

sa aj na malej ploche skúmanej v prvej polovici 90. rokov 20. storočia (v počte 10 hrobov). Vytvárali skupiny od 2 po 6 hrobov, ktoré väčšinou rešpektovali pôdorysy blízkych sídliskových objektov alebo sa nachádzali vo voľných priestoroch medzi nimi. Alebo boli umiestnené osamotene, bez jasnej väzby k najbližším sídliskovým či funerálnym objektom.

Medzi malé pohrebne areály³⁷ môžeme počítať pohrebisko so 4 hrobmi s 5 jedincami³⁸ vo východnej časti veľkej plochy záchranného výskumu (hroby 174 až 178, obr. 7). Pohrebisko sa nachádzalo v severnej časti priestoru s vyššou koncentráciou výskytu zemnic nazývanej *Osada III*.³⁹ Hroby boli pôvodne zrejme umiestnené pozdĺž dreveného ohradenia, po ktorom zostal dlhý základový žľab, tiahnuci sa SZ–JV smerom v dĺžke cca 65 m (objekt zachádzal pod severnú hranu skúmanej plochy). Hrobové jamy vyhlbené tesne vedľa seba rešpektovali orientáciu ohradenia. Skupinu tvorili žena, dve deti a dvojhrob dospelého muža s juvenilom mužského pohlavia.

³³ R. PŘICHYSTALOVÁ, Problematika pochovávání na Južnom predhradí, I. diel, s. 99–105.

³⁴ P. DRESLER – J. MACHÁČEK – R. PŘICHYSTALOVÁ, Die Vorburgen, Abb. 23–25, 27.

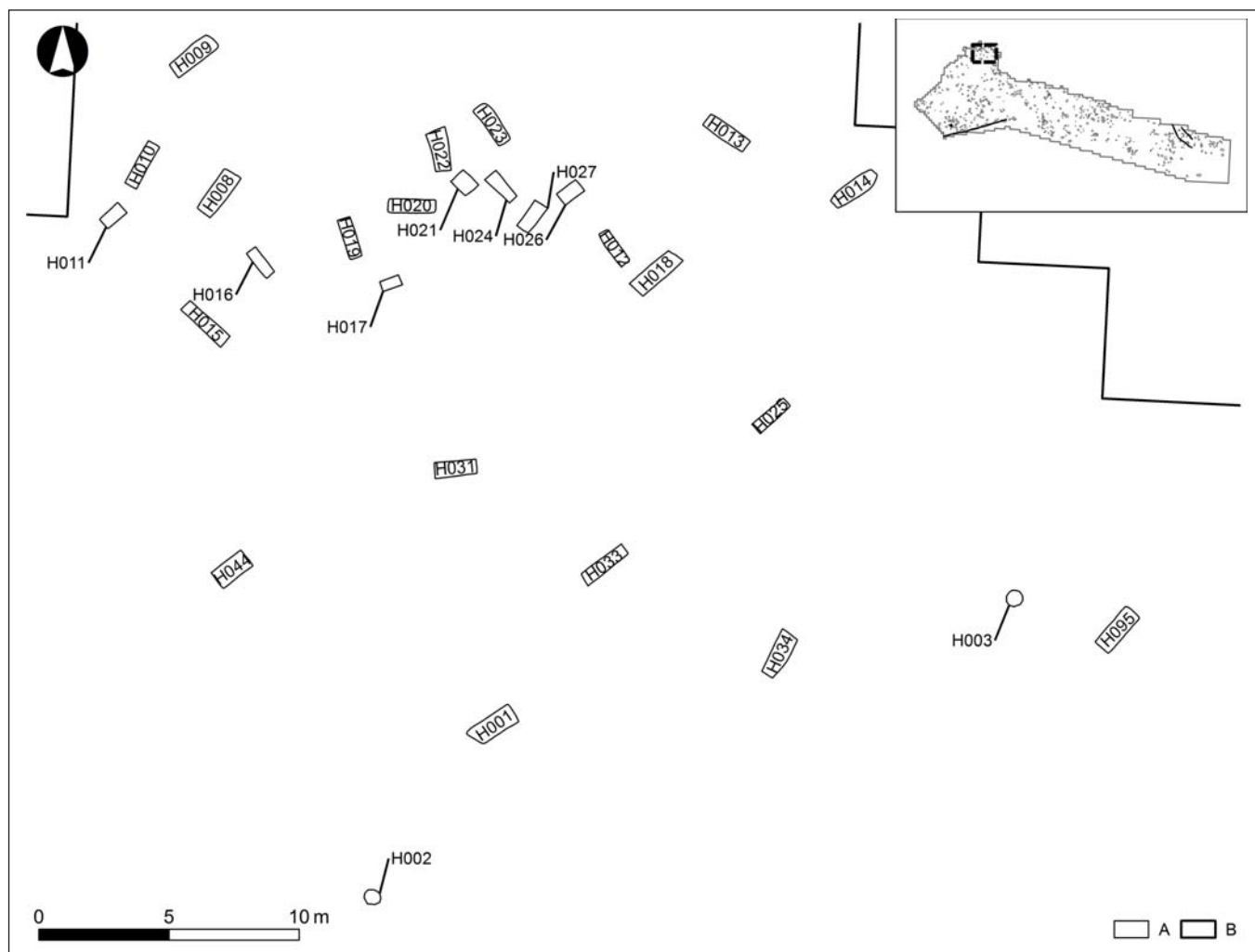
³⁵ J. VIGNATIOVÁ, Břeclav – Pohansko II., s. 89.

³⁶ R. PŘICHYSTALOVÁ, Problematika pochovávání na Južnom predhradí, I. diel, s. 99–105.

³⁷ S počtom hrobov od 2 do 20 hrobov – M. HANULIAK, Veľkomoravské pohrebiská, s. 54.

³⁸ V prípade hrobu 175–176 sa jednalo o dvojhrob – pozri R. PŘICHYSTALOVÁ, Problematika pochovávání na Južnom predhradí, I. diel, s. 94–95, 98.

³⁹ J. VIGNATIOVÁ, Břeclav – Pohansko II., s. 89–90.

Obr. 4. Břeclav – Pohansko, Južné predhradie, detail preskúmanej plochy zo 70. rokov 20. storočia – severozápadný koniec sondy. Legenda: A – obrys hrobovej jamy; B – hranice preskúmanej plochy. Vytvorila M. Prištková.

Ďalšie hypotetické malé pohrebisko by sa mohlo nachádzať medzi sídliskovými objektami 87 a 273 v časti zvannej *Osada I* (pozri vyššie), konkrétne v jej severovýchodnej časti. Na piatich metroch tu boli v rade s pozdĺžnou osou SZ–JV vyhlbené štyri hroby s detskými pohrebmi bez hrobového inventára, orientované hlavou k juhozápadu (hroby 85–87, 147, obr. 8).⁴⁰

Na základe uvedených informácií je zjavné, že výber a organizácia funerálnych areálov na južnom predhradí neprobíhali podľa nejakého centrálného plánu, na rozdiel od pohrebiska pri druhom kostole. Istým indikátorom sú aj vzájomné superpozície hrobov. Na južnom predhradí boli zatiaľ identifikované tri prípady porušenia hrobu hrobom (hroby 59 / 89, 92 / 93, 132 / 133). Pri narušení staršieho hrobu nebolo archeologickým výskumom zaznamenané následné pietne jednanie s porušenými ľudskými ostatkami. V prípade superpozície hrobu 59 a 89 išlo napr. o narušenie staršieho plyt-

šieho hrobu skrčenca mladším pohrebom v regulárnej polohe a v hlbšej hrobovej jame.⁴¹

Pohrebný rítus na kostolnom cintoríne a na disperzných pohrebiskách na sídlisku

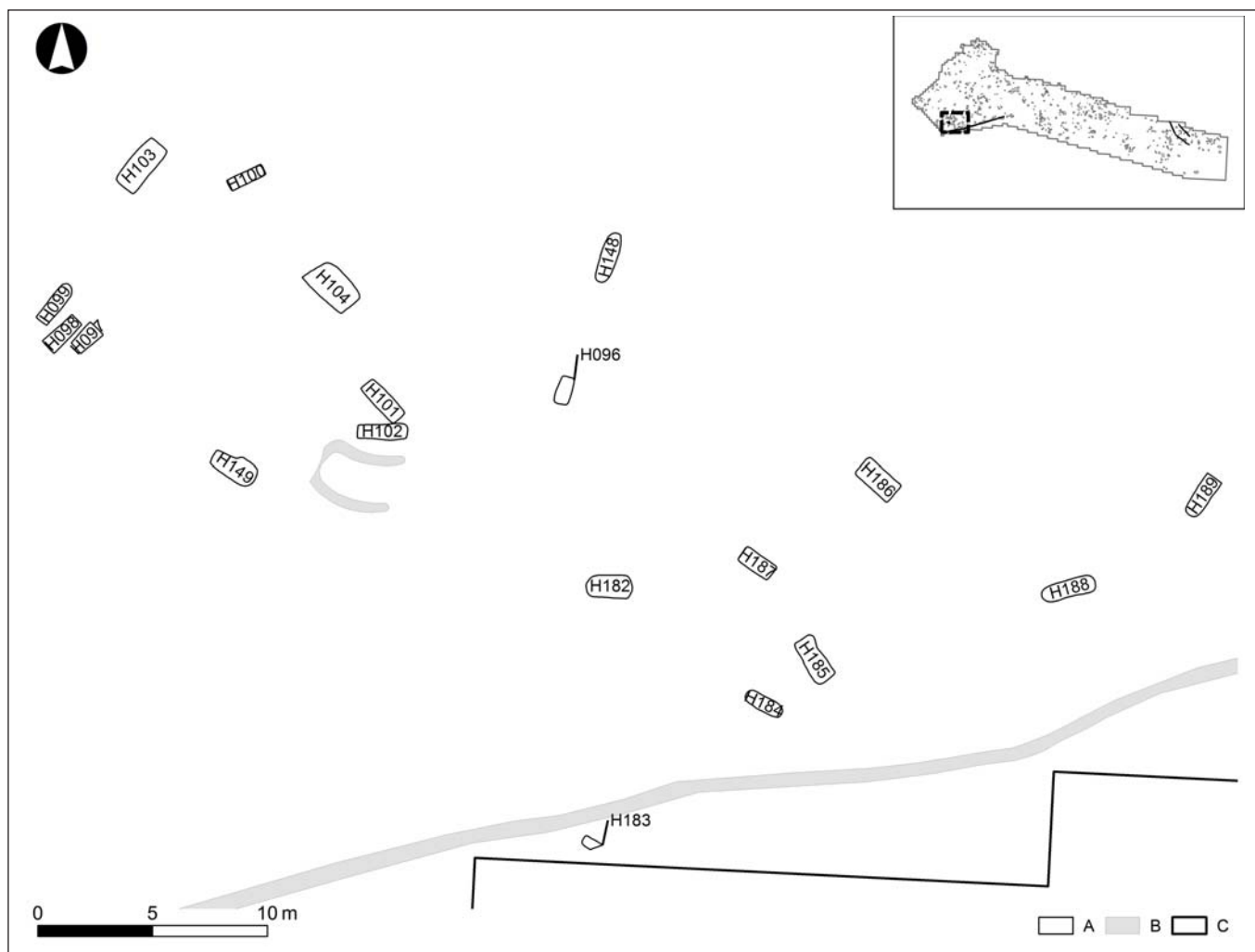
Smrť – prechod živej bytosti do zászvetia – patrí medzi najdôležitejšie a zároveň aj najkonzervatívnejšie prechodové rituály. Človek sa v momente úmrtia oddelí od živých členov komunity – v priebehu prípravy mŕtveho na pohrebný obrad a prípravy miesta jeho posledného odpočinku je jeho existencia chápaná ako prebývanie jeho nehmotnej podstaty niekde na pomedzí medzi svetom živých a mŕtvych. Správne dokonanie pohrebných obradov umožní jeho finálny a definitívny prechod na onen svet.⁴²

Aby bol pohrebný obrad úspešný musel byť dodržaný záväzný spôsob ukladania zomrelých do hrobu. Uniformita po-

⁴⁰ R. PŘICHYŠTALOVÁ, Problematika pochovávania na Južnom predhradí, I. diel, s. 92, obr. 31.

⁴¹ Tamtiež, s. 104.

⁴² Arnold van GENNEP, Přečhodové rituály. Systematické studium rituálů, Praha 1997; Alexandra NAVRÁTILOVÁ, Narození a smrt v české lidové kultuře, Praha 2004, s. 153–156.

Obr. 5. Břeclav – Pohansko, Južné predhradie, detail preskúmanej plochy zo 70. rokov 20. storočia – juhozápadný koniec sondy. Legenda: A – obrys hrobovej jamy; B – hranice preskúmanej plochy. Vytvorila M. Prištková.

hrebneho ritu odzrkadľuje stabilizovanú spoločnosť. Pokiaľ sa vo funerálnych praktikách objavujú časté odchýlky od regulárneho pohrebu, je to znamenie, že v spoločnosti prebieha určitá zmena, ktorá môže mať myšlienkový/ideologický (silný kultúrny vplyv z inej oblasti, príchod nového náboženstva) či genetický pôvod (príchod nového obyvateľstva).

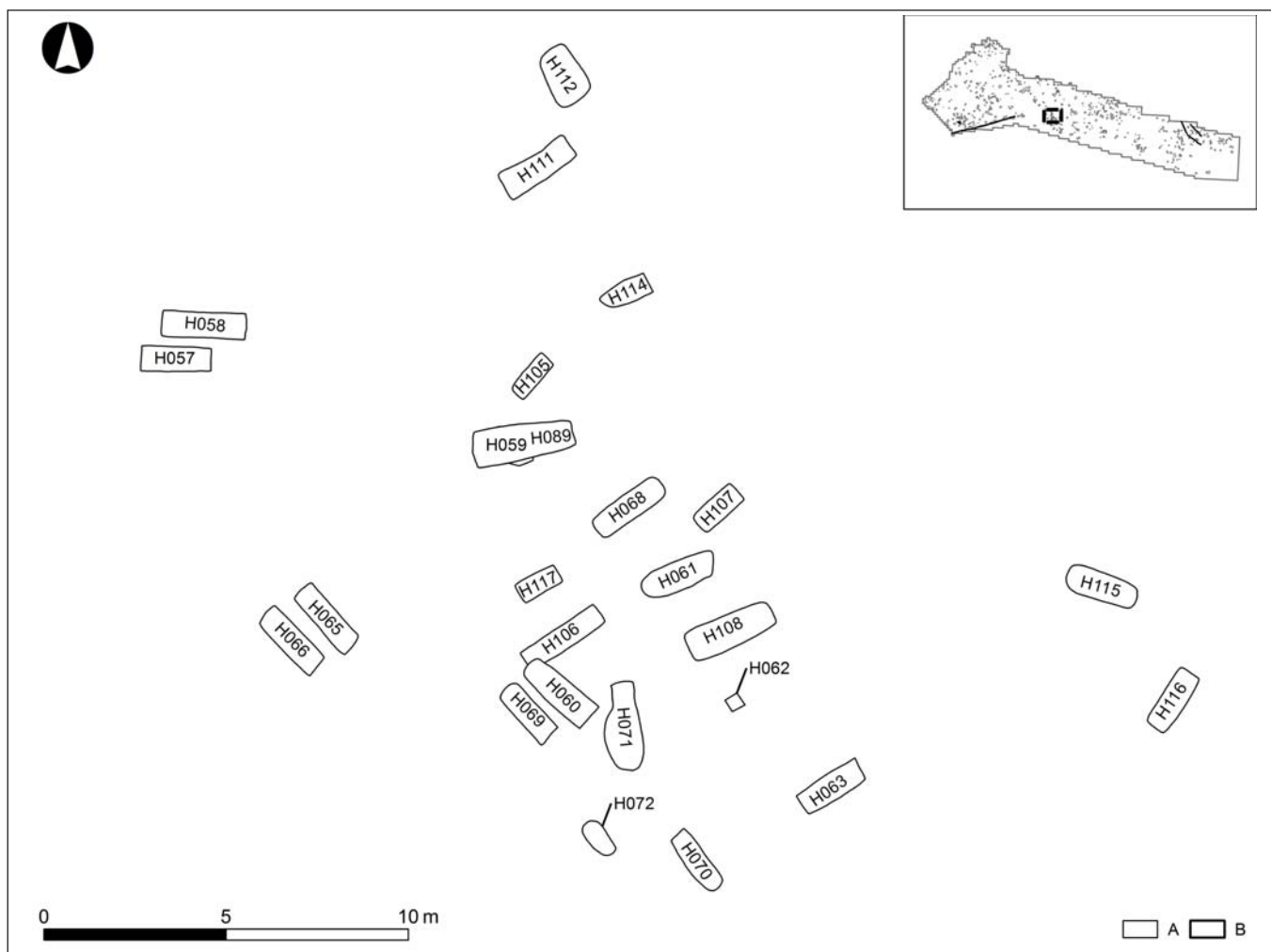
Jedným z najkonzervatívnejších prvkov pohrebného inhumáčného obradu je orientácia a poloha tela pochovávanej osoby. Preto sme si ako hlavné indikátory podobnosti či rozdielnosti pohrebného ritu na kostolných a disperzných pohrebiskách zvolili práve tieto dve charakteristiky. Podrobná analýza a porovnanie oboch typov pohrebísk na základe prítomnosti či absencie hrobového inventára neboli do štruktúry štúdie zahrnuté zámerné. Funerálne aktivity sa na oboch polohách síce chronologicky prekrývajú, ale na základe výsledkov radiokarbonových analýz kostrového materiálu a taktiež aj na základe rozboru hrobového inventára vychádza fakt, že na kostolnej nekropole sa pochovávalo dlhšie. Zatiaľ čo na južnom predhradí končia funerálne aktivity niekedy na prelome 9./10. storočia, na pohrebisku okolo rotundy sa pochovávalo

minimálne do polovice 10. storočia. Práve v prvej polovici 10. storočia začína obdobie, kedy sa znižuje počet hrobov s inventárom a naopak sa zvyšuje počet hrobov bez výbavy. Pri kostolnom pohrebisku vieme vymedziť hroby vyššej spoločenskej vrstvy aj na základe ich umiestnenia voči sakrálnej stavbe, podľa zložitosti úprav hrobovej jamy. Na južnom predhradí takúto možnosť k dispozícii nemáme. Výsledky takéhoto porovnania by boli disproporčné, a preto nevhodné.

Orientácia tela

Na lokalite Břeclav – Pohansko obecné platí, že nielen hroby, ale aj objekty, sídliskové štruktúry, sakrálne stavby dodržiať poväčšine orientáciu pozdĺžnej osi hradiska a to je smerovanie JZ-SV. Týmto smerom boli orientované najvýznamnejšie objavené pôdorysy: palisádové ohradenie veľmožského dvorca, drevená (predkresťanská kultová?) ohrada, do ktorej bol neskôr vstavaný murovaný kostol (tzv. prvý kostol) a tiež novo objavená druhá kamenná sakrálna stavba – rotunda na severovýchodnom predhradí.⁴³

⁴³ B. DOSTÁL, Břeclav – Pohansko IV. Jiří MACHÁČEK, Raně středověké Pohansko u Břeclavi: munitio, palatium nebo emporium moravských panovníků?, Archeologické rozhledy, 2005, roč. LVII, s. 100–138, obr. 14–16; R. PŘICHYŠTALOVÁ, Die Bestattungen in Břeclav – Pohansko.

Obr. 6. Břeclav – Pohansko, Južné predhradie, detail preskúmanej plochy zo 70. rokov 20. storočia – stredná časť sondy pri južnej hranici. Legenda: A – obrys hrobovej jamy; B – obrys základového žľabu; C – hranice preskúmanej plochy. Vytvorila M. Prišťáková.

U hrobov teda taktiež prevažuje orientácia hlavou k juhozápadu a nohami na severovýchod. Celkovo je tak na Pohansku pochovaných takmer 49 % jedincov. Pokiaľ by sme do tejto skupiny zahrnuli aj veľmi blízke orientácie JZZ–SVV, SZZ–JVV a Z–V, potom by bol pomer ešte výraznejší, a to takmer 67 %. Druhou najfrekvencovanejšou orientáciou je smer SZ–JV (niečo cez 15 % hrobov). Klasická kresťanská orientácia pochovaného hlavou smerom k západu sa na Pohansku vyskytla u necelých 10 % nebožtíkov. Ostatné orientácie sú marginálne (obr. 9).

Pri oboch kostoloch aj na južnom predhradí jasne dominovala orientácia hlavy smerom na juhozápad. Na severovýchodnom predhradí – v hroboch mimo kostolné pohrebisko a na polohe *Žárové pohřebiště* prevažovala orientácia zimného slnovratu – teda hlavou na severozápad. Orientácia Z–V sa vo väčšinovom počte objavila na polohe *Lesní školka*. Na pohrebisku pri Východnej bráne dominovala orientácia SZZ–JVV. Na ostatných polohách neboli zaznamenané význačné preferencie konkrétneho smeru voči svetovým stranám (obr. 9).

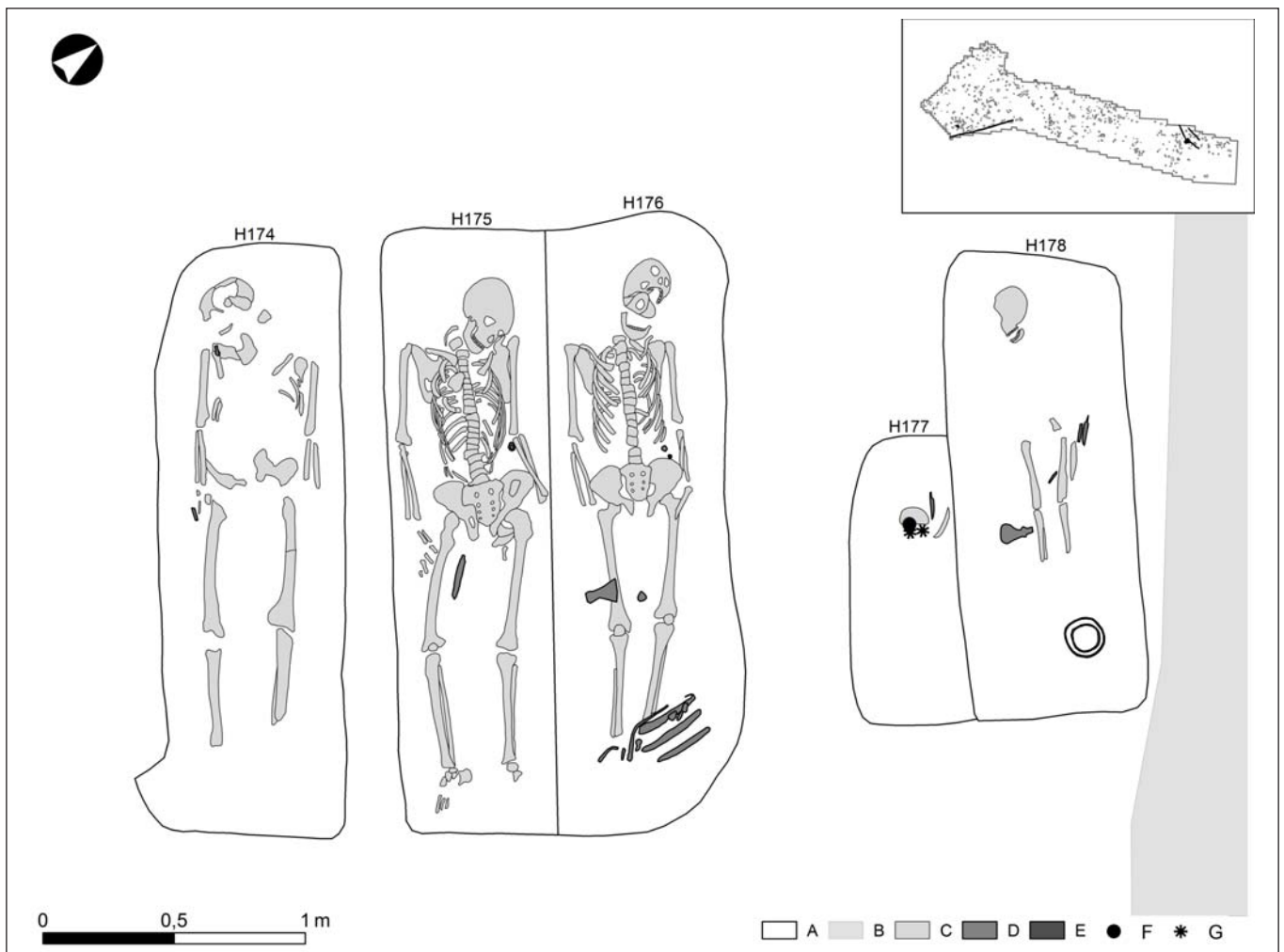
Na prvý pohľad by sa zdalo, že pri sledovaní orientácie pochovaného tela nie je medzi cintorínom pri druhom kostole

a disperznými funerálnymi areálmi na južnom predhradí významnejší rozdiel. Pokiaľ však sledujeme iba tieto dve zvolené polohy, rozdiel medzi nimi je jasne identifikovateľný (obr. 10). Na južnom predhradí je zreteľná omnoho vyššia variabilita použitých orientácií. Významné miesto okrem prevládajúcej JZ–SV orientácie tu zastupuje aj druhá najfrekvencovanejšia orientácia na Pohansku SZ–JV (66 : 60). Nie zanedbateľný počet hrobov mal južnú či severnú orientáciu. Naopak medzi hrobmi na pohrebisku pri druhom kostole sa vyskytlo iba 8 hrobových celkov, ktoré sa prevládajúcej orientácii letného slnovratu či orientácii Z–V vymykali. Dva hroby boli orientované hlavou smerom na juhovýchod. Hrob 81 bol extrémne porušený výkopom recentného základového žľabu a jeho orientácia bola určená s určitými výhradami na základe polohy zvyškov lebky.

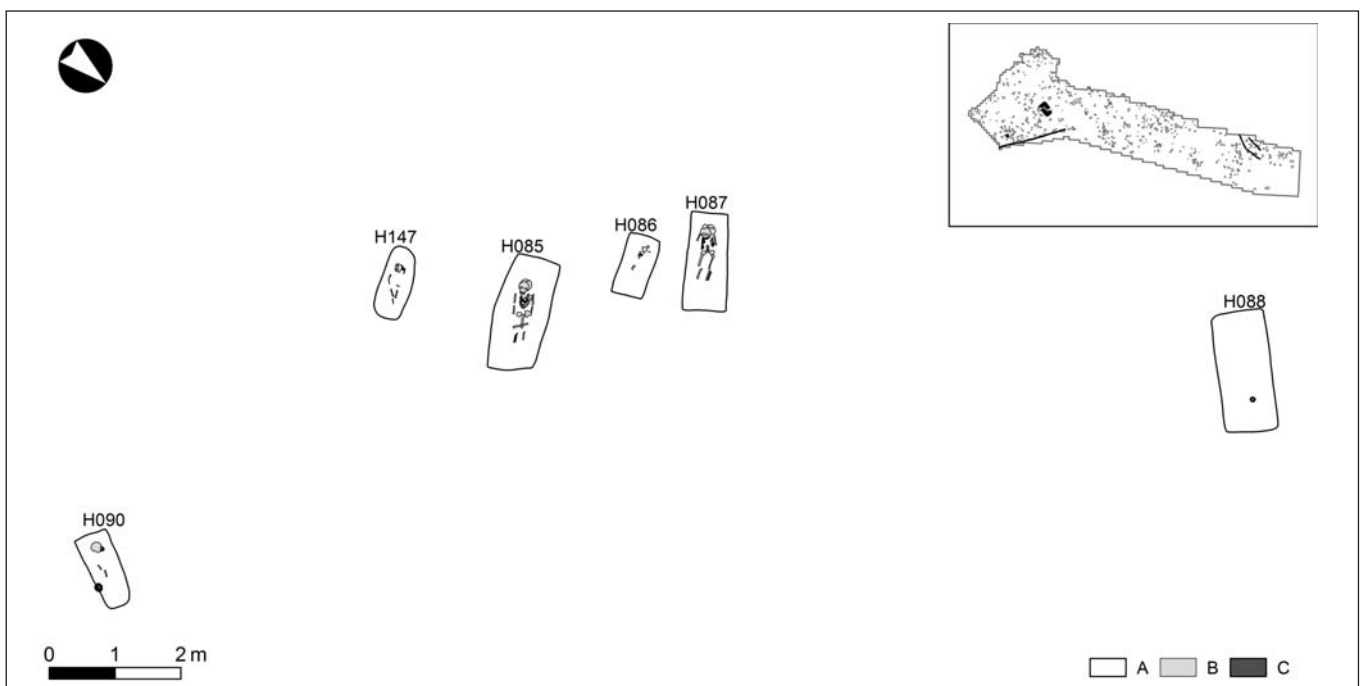
Hrob skrčenca 97 veľmi pravdepodobne s kostolným pohrebiskom nesúvisí (pozri nižšie).⁴⁴

Zostáva nám skupina šiestich hrobov orientovaných v smere SZ–JV (hroby 51, 109, 110, 138, 181 a 201), ktoré boli rozptýlené po celom pohrebiskovom areále a boli súčas-

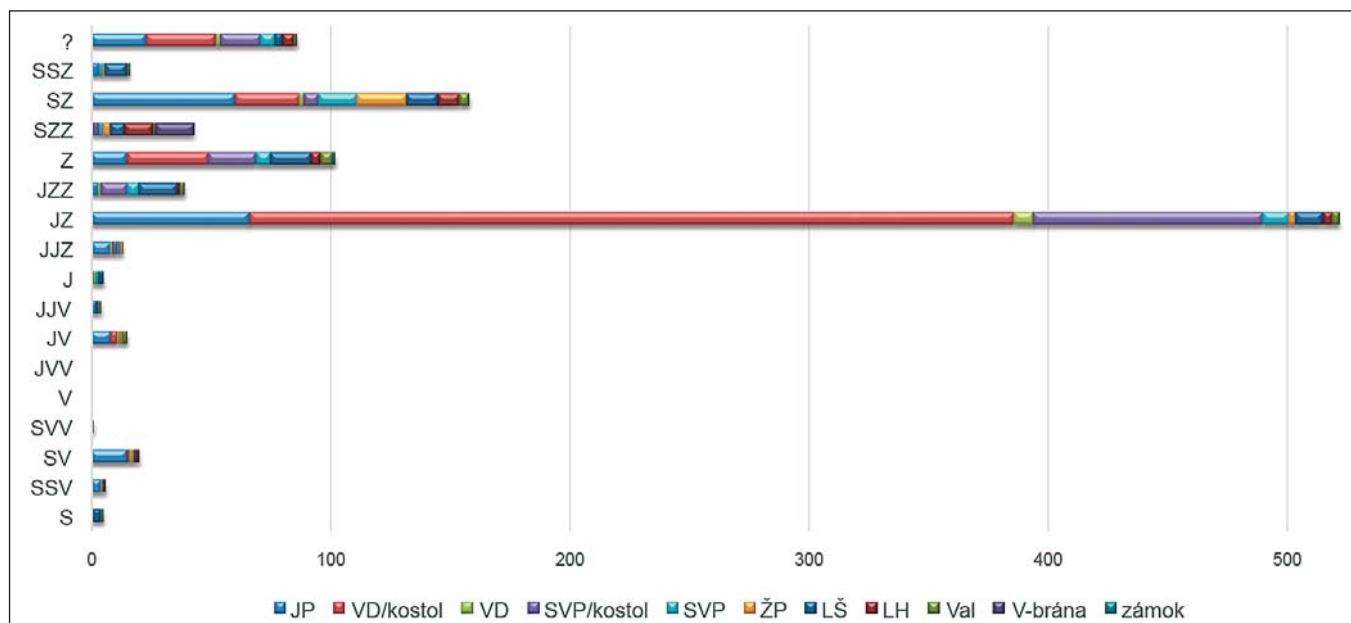
⁴⁴ J. MACHÁČEK – P. DRESLER – R. PŘICHYŠTALOVÁ – V. SLÁDEK, Břeclav – Pohansko VII., s. 243–244, 255, tab. 82:2, 88:5.

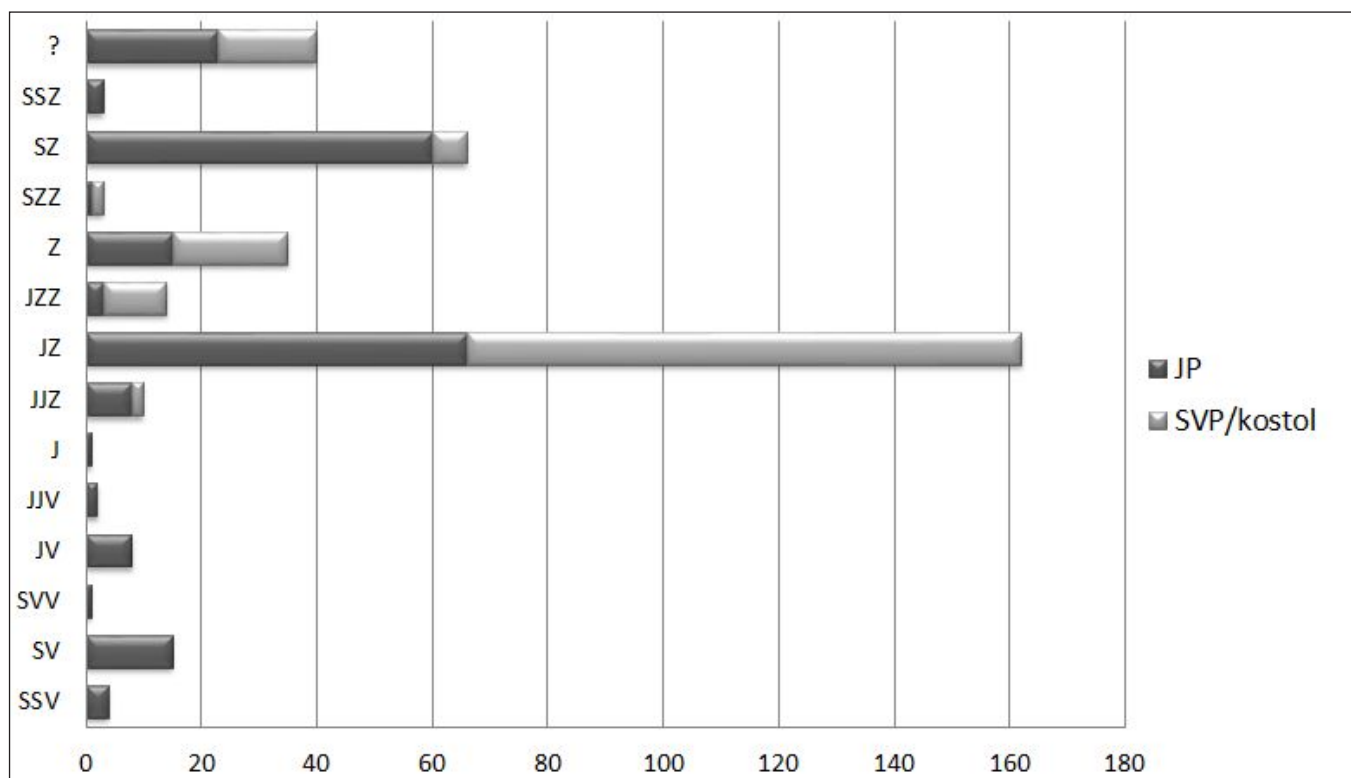
Obr. 7. Břeclav – Pohansko, Južné predhradie, malé pohrebisko – hroby 174 až 178. Legenda: A – obrys hrobovej jamy; B – základový žľab; C – ľudské kosti; D – železné predmety; E – praslen; F – gombík/knoflík; G – roľníčka. Vytvorila M. Prišťáková.

Obr. 8. Břeclav – Pohansko, Južné predhradie, malé pohrebisko – hroby 85–87, 147. Legenda: A – obrys hrobovej jamy; B – ľudské kosti; C – keramická nádoba. Vytvorila M. Prišťáková.

Obr. 9. Břeclav – Pohansko, grafické vyjadrenie orientácie jedincov v hrobch na jednotlivých polohách lokality. Do štatistiky neboli zahrnuté sídliskové hroby zo severovýchodného predhradia objavené v rokoch 2013 až 2016 (skratky polôh pozri legenda obr. 1).

Obr. 10. Břeclav – Pohansko, Severovýchodné predhradie – druhý kostol a Južné predhradie, grafické vyjadrenie orientácie jedincov v hrobch.

t'ou troch rozličných vyčlenených skupín: skupina D – hroby (prevažne detské) rozmiestnené severne, východne a južne od kostola, kopírujúce pôdorys stavby, patrí sem hrob 110 (mladý muž) a 181 (dieťa); skupina L – detské hroby umiestnené v línii ohradenia z vnútornej strany, zrejme pri vstupnom otvore, patrí sem detský hrob 51; skupina N – priestorovo nejednotná, no v každom hrobe bola pochovaná žena,

patria sem hroby 109, 138 a 201 (dve mladé a jedna staršia žena).⁴⁵ Je možné, že v rámci komunity mali jedinci pochovaní v orientácii SZ–JV zvláštne postavenie, o jeho kredite však nie je možné vyniesť jednoznačný súd.

Akí jedinci boli pochovaní v menšinových orientáciách na južnom predhradí? Ide o 20 % hrobov, v ktorých boli nebožtíci uložení hlavou k SV, SSZ, SSV, SVV, JV, JJV, J a JJZ.

V zásade ide o severné a južné orientácie (22 : 17) a jednu východnú. Väčšinu z tejto skupiny tvoria deti (Infans I – Infans III), ide o 20 hrobov. Orientovanie hrobov je vyrovnané, desaťkrát bol jediniec orientovaný obecné na severný smer a desaťkrát na južný. V štyroch prípadoch sa jednalo o deti pochované spolu s iným dospelým jedincom, vždy išlo o ženu (hroby 7, 34, 71 a 50).⁴⁶ Neregulárna poloha bola identifikovaná iba u dvoch detských pohrebov, jedno dieťa bolo uložené skrčené na ľavom a druhé na pravom boku (hroby 142 a 146).⁴⁷ V ôsmich prípadoch bol objavený hrobový inventár.⁴⁸ Päťkrát bola v hrobe prítomná nádoba alebo jej časť. Medzi hroby s inventárom patrí aj hrob asi 10 ročného dieťaťa (hrob 22), ktoré bolo vybavené náhrdelníkom so sklenených korálikov a bronzovým páskovým prsteňom.⁴⁹

Ženské hroby v minoritných orientáciách boli zaznamenané desaťkrát. Prevládalo severné smerovanie (7×), južným smerom boli orientované dve ženy a jedna smerovala hlavou na SVV. Okrem hrobu 172, kde bola podľa antropologického posudku pochovaná mladá žena, boli v ostatných deviatich hroboch uložené ostatky žien ve veku 35 až 55 rokov.⁵⁰ V troch prípadoch bolo telo uložené do skrčenej polohy, vždy v orientácii SV–JZ. Hrobový inventár sa nachádzal v piatich hroboch a boli medzi nimi aj hroby, ktoré svojou výbavou patria v rámci polohy *Jižní předhradí* k tým bohatším. Ide o hrob 122 s ôsmymi bronzovými náušnicami podunajského typu a s keramikou nádobou a ďalej o hrob 172, kde boli nájdené náušnice, náhrdelník so sklenených korálikov a kovových príveskov a taktiež keramiká nádoba.⁵¹

Najmenšiu časť zo skupiny minoritných orientácií tvoria mužské hroby. Zaznamenaných bolo 7 hrobov, z toho však iba 6 patrí medzi regulárne pohreby, siedmy hrob nie je hrobom v pravom zmysle slova. Ide o nepietne uloženého jedinca, ktorý bol deponovaný do už zanikajúcej a čiastočne zanesenej zemnice č. 205.⁵² Ako u detí, tak aj u mužov boli orientácie smerom k juhu i k severu vyrovnané (3 : 3). Dva-krát bol evidovaný hrob v skrčenej polohe, vždy v severnej orientácii (SSV, SV). Smerom k južným a severným azimutom boli pochovávaní starší dospelí a starí muži vo veku od 35 do 70 rokov.⁵³ Celkovo trikrát bol v tejto skupine evidovaný hrob s inventárom (hrob 15, 54 a 110). Vždy sa jednalo o keramikú nádobu, alebo jej časť, hrob 15 bol navyše vybavený nožom a ocieľkou.⁵⁴ Medzi hroby s menšinovou

orientáciou nepatria na južnom predhradí najbohatšie mužské hroby, a to hroby s elementami jazdeckého výstroja a bojovníckej výzbroje.

Pokúsme sa zhrnúť všetky uvedené informácie do zmysluplného celku. V menšinových orientáciách na disperzných pohrebiskách južného predhradia prevažujú deti. U dospelých jedincov sú mierne častejšie pohreby žien. Čo je však pre ženy aj mužov spoločné je vek takto orientovaných nebožtíkov, jedná sa o starších dospelých až starých jedincov vo veku od 35 po 70 rokov. Neregulárne polohy mŕtvych sa u minoritných orientácií vyskytujú, netvoria však výrazný podiel (asi 21 %). Zaujímavé však je, že skoro všetky neštandardné uloženia (skrčenie na pravom či ľavom boku) smerujú k severným azimutom. Výnimku tvorí detský pohreb 146, uložený na pravom boku, orientovaný JJZ–SVV smerom. Hrobový inventár sa nachádzal v 16 zo 42 hrobov minoritných orientácií a v 11 z nich bola prítomná nádoba či jej časť. Prítomnosť keramickej nádoby je obecné považovaná za element pohanského pohrebného rítu. Býval v nej veľmi pravdepodobne umiestnený potravinový milodar v podobe jedla či nápoja.⁵⁵ Alebo sa keramiká interpretuje ako pozostatok očistných obradných rituálov či pohrebnej stravy. Táto funkcia býva nádobám pripisovaná hlavne pokiaľ sa nachádzajú vo fragmentárnom stave v rozličných úrovniach hrobového zásypu.⁵⁶

Na základe jednotlivých indícií je možné vysloviť predpoklad, že v hroboch orientovaných obecné smerom k juhu či severu boli zrejme pochovávaní jedinci vyznávajúci pohanské náboženstvo alebo obyvatelia nelokálneho pôvodu. Pochádzali z rozličných sociálnych vrstiev, častejšie však z vrstvy s nižším sociálnym statusom, u jedincov uložených v skrčenej polohe môžeme usudzovať aj na mimoriadny či negatívny spoločenský kredit.

Pri jedincoch z hrobov s minoritnou orientáciou na kresťanskom kostolnom pohrebisku je možné predpokladať príslušnosť k nižšej spoločenskej triede, zároveň tiež prežívanie pohanských zvyklostí, ktoré však museli byť v rámci pohrebného rítu inkorporované do kresťanských obradov a museli byť tolerované cirkvou.

Poloha tela

Na Pohansku absolútne dominuje uloženie tela v polohe na chrbte s natiahnutými dolnými i hornými končatinami. Ide

⁴⁵ Tamtiež, s. 173–174, 177–179, tab. 71:1, 93:1–3, 103:5, 121:4, 133:3.

⁴⁶ R. PŘICHYSTALOVÁ, Problematika pochovávání na Južnom předhradí, I. díel, s. 93–99.

⁴⁷ Tamtiež, s. 83–88.

⁴⁸ Renáta PŘICHYSTALOVÁ, Problematika pochovávání na Južnom předhradí velkomoravského hradiska Břeclav – Pohansko. II. díel: Katalog a obrazová příloha, rukopis dizertační práce, Ústav archeologie a muzeologie, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno 2011, tab. VIII, XIII, XVI, XXVII, XXXIX, XLI, XLV, XLVII, dostupné na: <https://is.muni.cz/th/ibvp0/Prichystalova_I_diel_.pdf>.

⁴⁹ Renáta PŘICHYSTALOVÁ – Jindřich ŠTELCL – Václav VÁVRA, Glass beads and buttons from the Southern suburb of the Břeclav – Pohansko stronghold, *Journal of Glass Studies*, 2014, roč. 56, s. 40, Fig. 3.

⁵⁰ Eva DROZDOVÁ, Břeclav – Pohansko VI. Slovanští obyvatelé velkomoravského hradiska Pohansko u Břeclavi, Brno 2005, s. 104.

⁵¹ R. PŘICHYSTALOVÁ, Problematika pochovávání na Južnom předhradí, II. díel, tab. XXXV, XLVII.

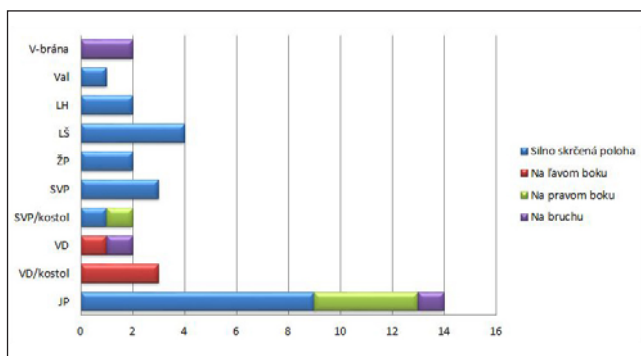
⁵² Renáta PŘICHYSTALOVÁ, Nerituální pohreb muža z južného předhradia na Pohansku pri Břeclavi, in: Šimon UNGERMAN – Renáta PŘICHYSTALOVÁ (eds.), *Zaměřeno na člověka. Zdeňkovi Měřínskému k 60. narozeninám*, Praha 2010, s. 139–150.

⁵³ E. DROZDOVÁ, Břeclav – Pohansko VI., s. 97–105.

⁵⁴ R. PŘICHYSTALOVÁ, Problematika pochovávání na Južnom předhradí, II. díel, tab. VI, XVIII, XXXII.

⁵⁵ Kristýna MAREŠOVÁ, Uherské Hradiště – Sady. Staroslovanské pohřebiště na Horních Kotvících, Brno 1983, s. 43; Ivo ŠTEFAN – Ivan KRUTINA, Raně středověké sídliště, hromadný hrob a pohřebiště na Budči (poloha Na Týnici). Ke vztahu archeologie a „událostní historie“, *Památky archeologické*, 2009, roč. C, s. 177.

⁵⁶ M. HANULIAK, Velkomoravské pohrebiská, s. 187. J. MACHÁČEK – P. DRESLER – R. PŘICHYSTALOVÁ – V. SLÁDEK, Břeclav – Pohansko VII., s. 52.

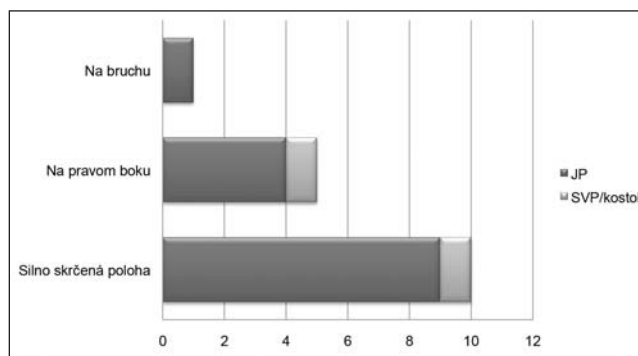

Obr. 11. Břeclav – Pohansko, grafické vyjadrenie neštandardných polôh jedincov v hrobch na jednotlivých polohách lokality (skratky polôh pozri legenda obr. 1).

o štandardnú polohu ranostredovekého pohrebného ritu u kresťanských aj predkresťanských komunít. Medzi odchýľky, ktoré sú tolerované v rámci definície regulárnej polohy, patria aj pokrčenia hornej končatiny v lakti a rozličné varianty uloženia rúk v abdominálnom priestore či na hrudi. Takto pokrčená môže byť iba jedna končatina alebo aj obe. V rámci normy je tolerované aj mierne pokrčenie dolných končatín v kolenách, ktoré môže byť zámerné, no môže byť spôsobené aj tafonomickými procesmi pri zotlievaní mäkkých častí telesnej schránky a následným zaplňovaním dutého priestoru, to isté platí aj pre mierne pokrčenie horných končatín.

Zvyk pokrčenia horných končatín a zámerného uloženia rúk do priestoru panvy, nad lumbálnu oblasť či až na hrudník je pripisovaný vplyvu kresťanského pohrebného ritu. Extrémne polohy horných končatín pokrčených v lakti v pravom či ostrom uhle je tiež evidované aj na pohrebiskách, kde sa predpokladá silný kultúrny nomádsky vplyv. Častejší výskyt takto uložených horných končatín sa napr. vyskytol na pohrebiskách na Slovensku, kde sa predpokladá spoločné pochovávanie slovanského aj nomádskeho etnika (napr. Bešeňov, Trnovec nad Váhom – Horný Jatov). Fenomén uloženia rúk v lone alebo na hrudi je pravdepodobne odrazom rôznych činiteľov, ktoré utvárali pohrebný habitus raného stredoveku, a sú v ňom odzrkadľované náboženské, spoločensko-kultúrne a možno aj sociálne elementy.⁵⁷

Analogické elementy sú samozrejme reflektované aj v prípade tzv. neštandardných polôh tiel zomrelých. Na ploche celej aglomerácie Břeclav – Pohansko (hradisko, predhradie) bolo doposiaľ zdokumentovaných iba 35 kostier uložených na boku, v silno skrčenej polohe či na bruchu, čo je necelých 3,5 % z celkového počtu odokrytých hrobov z kostolných i nekostolných funerálnych areálov (obr. 11).

Obr. 12. Břeclav – Pohansko, Severovýchodné predhradie – druhý kostol a Južné predhradie, grafické vyjadrenie neštandardnej polohy jedincov v hrobch.

Na pohrebisku pri druhom kostole boli v štandardnej polohe pochovaní takmer všetci zdokumentovaní jedinci (celkovo 129 jedincov). Primárnu polohu uloženia nebožtíka nebolo možné zistiť u 17 detských jedincov, kde to znemožnilo narušenie hrobu iným zásahom (narušenie mladším hrobom, rabovanie kameňa z deštrukcie kostola, recentná stavebná činnosť). Pôvodné uloženie tela nebolo ďalej možné zistiť u šiestich sekundárnych pohrebov.⁵⁸

Iba v dvoch prípadoch bolo evidované uloženie v neštandardnej polohe. V prvom prípade to bola žena z hrobu 84. V hrobe severne od kostola ležal jedinec ženského pohlavia čiastočne na pravom boku s flektovanými dolnými končatinami v kolennom kĺbe. Horné končatiny boli čiastočne pokrčené s rukami v priestore panvy.⁵⁹ Antropologická analýza skeletu preukázala patologickú zmenu na zadnej strane diafýzy ľavej stehennej kosti, ktoré mohlo spôsobiť ustrnutie v polohe, v ktorej bola žena pochovaná. Výskum antropologického materiálu stále pokračuje a na definitívnu verziu možnej príčiny neštandardného uloženia ženy z hrobu 84 si teda ešte musíme počkať. V každom prípade tu musíme pri úvahách o zvláštnej polohe nebožtíka počítať okrem rituálneho dôvodu aj s možnou patologickou príčinou.

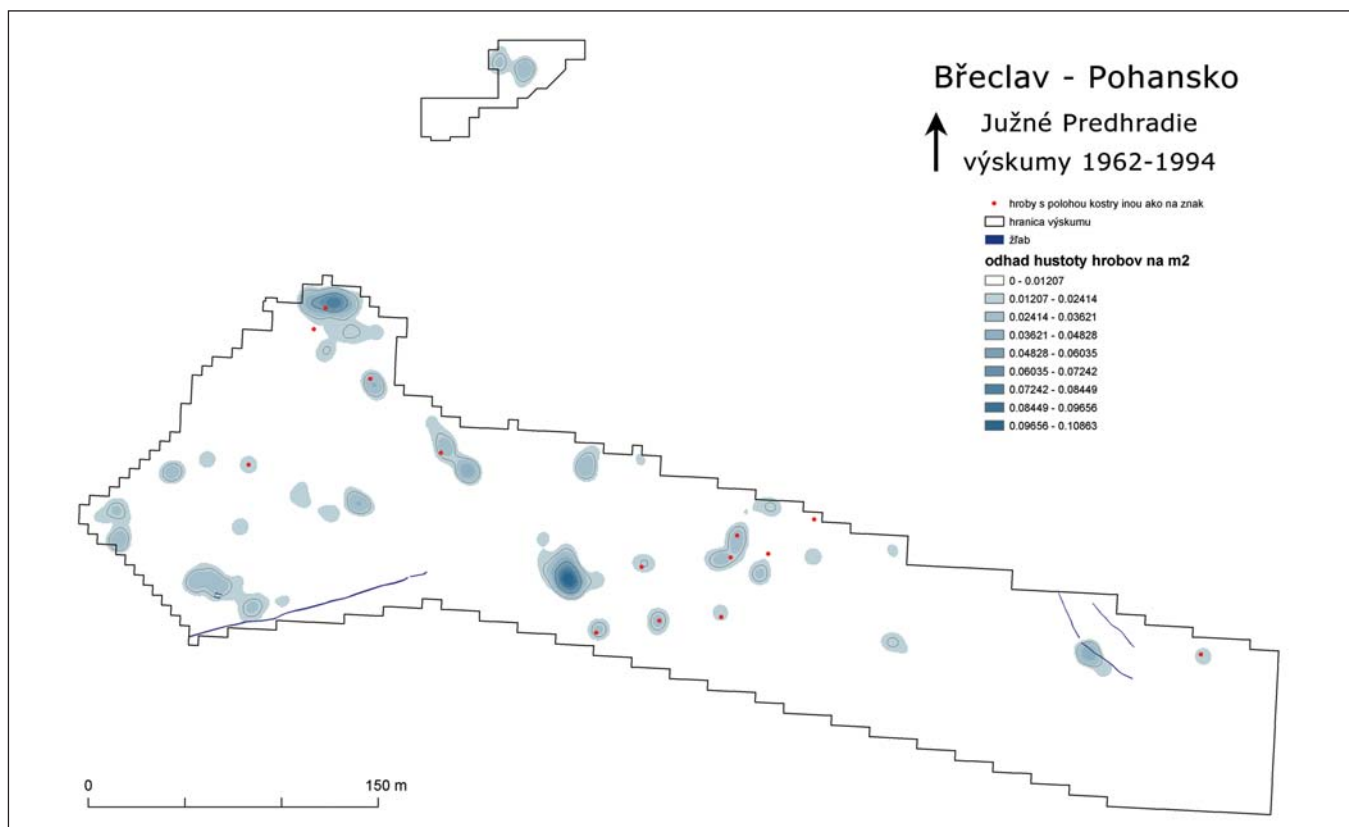
Druhým prípadom neregulárnej polohy je jedinec z hrobu 97, pri ktorom sú však dôvodné pochybnosti o tom, či ho zaradiť do štruktúry pohrebiska. Hrob sa nachádzal na juhozápadnom okraji funerálneho areálu, 16,4 m od stredu rotundy. V okruhu 2,5 až 3,5 m na západ, sever a východ neboli objavené žiadne iné hroby a smerom na juh od hrobu 97 hroby úplne absentujú. Kostra ženy bola objavená vo veľmi plytkej hrovej jame pod deštrukciou povrchového sídliskového objektu, ležala v extrémne skrčenej polohe na pravom boku.⁶⁰ Na pohrebisku pri prvom kostole nebol evidovaný podobný hrob skrčenca. Extrémne skrčené polohy nebožtíkov boli na Pohansku objavené iba v rámci disperz-

⁵⁷ Tamtiež, s. 41–44; Erwin Maria RUPRECHTSBERGER, Das spätantike Gräberfeld von Lentia (Linz). Ausgrabung Tiefer Graben/Flügelhofgasse, Mainz 1999; Uroš BAVEC, Predhodno poročilo o poznoantičnem grobišču na Vrajku v Gorenjem Mokronogu, Arheološki vestnik, 2003, roč. 54, s. 326; M. HANULIAK, Veľkomoravské pohrebiská, s. 101–103; Milan HANULIAK, Gräberfelder der slawischen Population im 10. Jahrhundert im Gebiet der Westslo-wakei, Slovenská archeológia, 1992, roč. XL, s. 243–308; Andy BODDINGTON, Raunds Furnells: the Anglo-Saxon church and churchyard. Archaeological report no. 7, London 1996, s. 35.

⁵⁸ J. MACHÁČEK – P. DRESLER – R. PŘICHYSTALOVÁ – V. SLÁDEK, Břeclav – Pohansko VII., s. 41–46.

⁵⁹ Tamtiež, s. 246, tab. 40.

⁶⁰ Tamtiež, s. 255, tab. 41.

Obr. 13. Břeclav – Pohansko, Južné predhradie, vyobrazenie plôch s najhustejšou koncentráciou hrobov a lokácií hrobov s neštandardným uložením tela. Vizualizácia T. Tencer.

ných pohrebných areálov na hradisku aj na jeho predhradíach, celkovo dvadsaťjedenkrát (obr. 11). Je teda celkom možné, že hrob 97 nesúvisí s kostolným pohrebiskom, ale s hrobmi zviazanými so sídliskovou štruktúrou severovýchodného predhradia.

Na južnom predhradí je situácia celkom iná. Z 205 evidovaných hrobov bola neštandardná poloha uloženia mŕtveho do hrobu zdokumentovaná v 19 prípadoch.⁶¹ U niektorých kostier nie je možné polohu stanoviť presne z dôvodu pokročilej dekompozície či narušenia kontextu. Neregulárnu polohu v týchto prípadoch indikujú fragmenty kostí dochovaných *in situ*.⁶² Neštandardnú polohu jedinca je možné preukázať doložiť v 14 prípadoch (obr. 12). Sedemkrát bol jediniec uložený v silno skrčenej polohe na ľavom boku a raz na pravom boku. V jednom prípade bola zdokumentovaná poloha na chrbte, ale so silno flektovanými hornými aj dolnými končatinami. Mierne skrčená poloha na pravom boku bola zaznamenaná štyrikrát. Posledným príkladom neregulárnej polohy je jediniec uložený na bruchu, ale ako už bolo spomenuté vyššie, nejde tu o pohreb v pravom zmysle slova, ale veľmi pravdepodobne o nerituálnu deponáciu ľudských pozostatkov, preto sa ním v ďalšom texte už nebudeme zaoberať.

Hroby s rozpoznanými neštandardnými pozíciami tela boli orientované v troch smeroch: na juhozápad (5×), na severovýchod (5×) a na severozápad (3×). Jasná preferencia konkrétneho smeru pri konkrétnom type neštandardnej polohy nebola vypozerovaná.

Najčastejšie boli na Južnom predhradí v neregulárnych polohách pochovávané deti vo veku od 3 do 12 rokov,⁶³ celkom v siedmych prípadoch (z toho päťkrát v silno skrčenej polohe). Hrob dieťaťa 133, ktorý bol zahĺbený do zásypu objektu 234, obsahoval keramickú nádobu.⁶⁴ Ostatné detské hroby v skrčenej polohe neobsahovali hrobový inventár.

Ženy boli v neštandardnej polohe evidované v štyroch prípadoch – dvakrát v silno skrčenej polohe, a po jednom prípade na pravom a ľavom boku. Zaujímavý je prípad hrobu 7. Ide o dvojhrob ženy s dieťaťom. Mladá žena, orientovaná hlavou na juhozápad, ležala na pravom boku, pri nohách mala uložené dve keramické nádoby. Nad ženským jedincom bolo pochované dieťa v polohe naznak v antipodickej orientácii, bez inventára.⁶⁵ Počet jedincov v hrobe, ich vzájomné umiestnenie, orientácia a poloha tiel – to všetko sú indicie, ktoré poukazujú na pohreb za mimoriadnych okolností.

⁶¹ R. PŘICHYSTALOVÁ, Problematika pochovávania na Južnom predhradí, I. diel, s. 83–91.

⁶² Ide napr. o hroby 52, 149, 170 či 179.

⁶³ E. DROZDOVÁ, Břeclav – Pohansko VI. s. 97–105.

⁶⁴ J. VIGNATIOVÁ, Břeclav – Pohansko II., tab. 91.

⁶⁵ Renáta PŘICHYSTALOVÁ, Detské hroby z južného predhradia veľkomoravského hradiska na Pohansku pri Břeclavi, Študijné zvesti, 2007, roč. 42, s. 169, 176, obr. 9.

V ostatných troch hrobách boli pochované ženy vo veku adultus – maturus (od 35 do 50 rokov).⁶⁶ Za zmienku azda stojí, že ženský jedinec z hrobu 122 bol pochovaný so štyrmi párami bronzových náušnic podunajského typu.⁶⁷

Mužský hrob bol v neštandardnej polohe identifikovaný iba dvakrát (hrob 44 a 150). V oboch prípadoch išlo o muža v zrelom veku od 35 do 55 rokov. Hroby neobsahovali žiaden hrobový inventár.⁶⁸

Hroby s jedincami v neštandardných polohách nevytvárali na Južnom predhradí žiadne významné početné sústreďenie či pravidelne sa opakujúcu priestorovú štruktúru. Boli rozptýlené po celej veľkej ploche záchranného výskumu. Na ploche skúmanej v 90. rokoch 20. storočia neboli evidované žiadne neregulárne pohreby. Istú vyššiu koncentráciu skrčenejších polôh kostier zaznamenávame v strednej časti veľkej plochy (priestor tzv. *Osady II*), kde sa nachádzalo 8 hrobov v inej než natiahnutej polohe naznak. Sú však rozosiate na ploche o výmere cca 1 ha. Relevantnejšie výsledky získame, ak vynesieme jedincov uložených v neštandardnej polohe do plánu s vyznačením plôch s vyššou koncentráciou hrobových celkov. Potom zistíme, že hroby so skrčencami sú umiestnené na okraji či mimo týchto koncentrácií. Výnimkou je iba hrob 17 v severozápadnej časti veľkej plochy (obr. 13).

Na základe zistených skutočností je možné vysloviť predpoklad, že istá časť populácie Južného predhradia (necelých 7 %) bola pochovávaná zvláštnym spôsobom (berúc do úvahy len kategóriu *poloha tela*). Je to zrejme z dôvodu ich zvláštneho, výnimočného, mimoriadneho postavenia v komunite v priebehu ich života či v momente ich smrti (v dnešnom ponímaní negatívneho aj pozitívneho zmyslu slova).

V porovnaní Južného predhradia s pohrebiskom pri druhom kostole na Severovýchodnom predhradí je ukladanie tiel mŕtvych do hrobu na kostolnom cintoríne riadené podľa jasne stanovených a kontrolovaných pravidiel. Pokiaľ sa už nejaká výnimka vyskytne (hrob 84), je to pravdepodobne spôsobené zdravotným stavom nebožtíka.

Organizácia pohrebných obradov a funerálneho priestoru na Pohansku

Na disperzných pohrebiskách pozorujeme väčšiu variabilitu pohrebných zvyklostí, a to sa týka aj nami sledovanej orientácie a polohy tela uloženého v hrobe. Určitá nevyhranenosť pohrebného ritu dáva možnosť predpokladať pestrejší náboženský, sociálny a možno aj etnický podklad. Heterogenita pochovanej populácie a necentrálna organizácia funerálnych areálov sa odzrkadľuje pre súčasníka v neuchopiteľných a nepochopiteľných pravidlách, ktorými boli pohrebné areály včleňované medzi alebo do sídliskových štruktúr. Napriek snahe preniknúť do logiky ranostredovekých obyvateľov z predhradia Pohanska, prečo si vyberali za miesto posled-

ného odpočinku svojich mŕtvych areál sídliska, sa stále nedarí odhaliť pádne dôvody. Boli či neboli disperzné pohrebiská samostatnými areálmi so zvláštnym postavením a symbolikou? Alebo boli len jednou zo štruktúr sídliskového areálu bez väčšej dôležitosti? O významnosti či bezvýznamnosti miesta sa dá polemizovať. O zvláštnom postavení priestoru sídliskových pohrebísk v rámci štruktúry sídliska sa dá uvažovať.

Tento fenomén vynikne ešte viac v porovnaní s jasne vyhradeným funerálnym priestorom kostolného pohrebiska, kde boli v rámci už vymedzeného *locus sacer* definované miesta s vyššou a nižšou spoločenskou prestížou (interiér kostola, priestor južne od kostola, za apsidou, vo väčšej vzdialenosti od kostola atď.) a kde takmer všetky hroby dodržiavali jednotnú orientáciu JZ–SV a veľmi striktné bola dodržiavaná aj poloha mŕtveho v hrobe (naznak, natiahnuté končatiny).

Pochovávanie na kostolnom pohrebisku muselo byť centrálné riadené, o čom svedčí postupné zaplňovanie priestoru, snaha o zahusťovanie pohrebiska s čo najmenším narušením starších pohrebív. Pokiaľ boli staršie hroby narušené, ostatky boli sekundárne pietne uložené v blízkosti primárneho pohrebu.

Na Južnom predhradí tieto tendencie nie je možné vysledovať. Jednotlivé pohrebiská mali veľmi pravdepodobne iba krátko trvanie. Svedčí o tom fakt, že väčšina disperzných pohrebísk je málopočetná a dochádzalo tu ku striedaniu aktivít. V jednotlivých častiach sídelného areálu Južného predhradia, napr. v severozápadnej časti veľkej plochy záchranného výskumu, máme doklady o viacfázovom vystriedaní funerálnej a sídliskovej aktivity, a to v časovom intervale cca od polovice až konca 9. storočia (prípadne počiatku 10. stor., obr. 4). Je teda pravdepodobné, že zakladanie malých disperzných pohrebísk bolo riadené aktuálnou situáciou, teda existenciou aktívnych hospodárskych jednotiek. Výber miesta pre posledný odpočinok zosnulých členov komunity bol zrejme na bedrách poverených osobností, medzi ktoré môžeme počítať starších rodu (starešinov), predstavených rodiny či hospodárskej jednotky (tzv. *pater familias*) a azda pohanských žrecov či osoby nadané magickými schopnosťami (v mladších písomných prameňoch spomínané v súvislosti s nežiadúcimi praktikami, ktoré do kresťanského sveta nepatria: *sorileges, carios, divinos, incantatores* apod.).⁶⁹ O existencii pohanských kňazov (žrecov), ktorí mali na starosti verejný kult, nemáme pre naše územie v 9. storočí v písomných prameňoch relevantné zmienky. Chýbajú nám aj presvedčivé archeologické nálezy, ktoré by dokazovali existenciu pohanských chrámov (ako inštitúcií verejného kultu). Tých málo nálezov, ktoré takto boli interpretované, v súčasnosti podstupuje značnú odbornú kritiku a je správne podotknúť, že v mnohých prípadoch nie neoprávnene.⁷⁰ Na Pohansku medzi

⁶⁶ E. DROZDOVÁ, Břeclav – Pohansko VI. s. 97–105.

⁶⁷ R. PŘICHYŠTALOVÁ, Problematika pochovávání na Južnom predhradí, II. diel, tab. XXXV.

⁶⁸ Tamtiež, tab. XV, XLII; E. DROZDOVÁ, Břeclav – Pohansko VI. s. 99, 103.

⁶⁹ Jiří DYNDÁ, České a moravské pohanství, in: Ivo ŠTEFAN – Martin WIHODA (eds.), Kostel Panny Marie na Pražském hradě. Dialog nad počátky křesťanství v Čechách, Praha 2018, s. 29–55.

⁷⁰ Ivo ŠTEFAN, Pohanství a počátky křesťanství v Čechách: dialog historie a archeologie, in: Ivo ŠTEFAN – Martin WIHODA (eds.), Kostel Panny Marie na Pražském hradě. Dialog nad počátky křesťanství v Čechách, Praha 2018, s. 146–171; Marek HLADÍK – Marian MAZUCH, Problém interpretace vzájemného vztahu sídliskových pohrebních komponent v prostoru mikulčické raněstředověké aglomerace, Přehled výzkumů, roč. 51, s. 197–207 – tam ďalšia literatúra.

takéto komplexy patria dva objekty kolovej konštrukcie, ktorú tvorí centrálny kôl obkolesený ďalšími ôsmimi kôlmi a vonkajším základovým žľabom. Dávané sú do súvisu s kultom mŕtvych či solárnym kultom.⁷¹ Na Južnom predhradí boli preskúmané dva objekty, ktoré obsahovali pozostatky koňa. Analógie k podobným komplexom odkazujú na ich možný význam akéhosi „svätého miesta pod holým nebom“, prístupného pre všetkých členov komunity. Veľmi pravdepodobne by sa pri nich mohli odohrávať obrady súvisiace s obnovou plodivej sily polí alebo ochranné rituály zabezpečujúce jednotlivca i celú pospolitost.⁷² Hodnotenie významu týchto objektov však nie je náplňou tohto článku, len chceme upozorniť, že aj pre naše územie v 9. storočí existuje možnosť výskytu skupiny jedincov, ktorí mohli mať na starosti verejný kult a tým aj pochovávanie na sídliskových pohrebiskách.

Otázne je, aký vzťah mali ku disperzným pohrebiskám predstavitelia cirkvi, zodpovední za organizáciu kresťanského života na Pohansku. Z počtu 475 hrobov z mimo kostolných disperzných pohrebísk sa dá usudzovať, že tento vzťah bol tolerujúci.

Na základe charakteru a množstva pohrebného inventáru nájdeného v hroboch je evidentné, že na kostolných pohrebiskách bola pochovávaná tunajšia spoločenská elita a príslušníci jej užšieho aj širšieho pokrvného aj služobného okolia. Na rozptýlených pohrebiskách z priestoru Južného predhradia boli veľmi pravdepodobne pochovávaní členovia stredných a nižších stupňov sociálneho rebríka. Sú tu evidované hroby s bojovníckou výzbrojou a jazdeckým výstrojom a taktiež hroby s bronzovým šperkom a s náhrdelníkmi zo sklenených korálikov, ale väčšina hrobov je bez inventára. V hroboch s menšinovou orientáciou či neštandardnou polohou tela boli pochovávané väčšinou deti, potom ženy a na-

koniec muži. Medzi týmito hrobmi boli aj také detské a ženské, ktoré mali pomerne bohatý hrobový inventár, na rozdiel od mužov. Mužskí jedinci pochovaní v skrčenej polohe či v minoritnej orientácii boli vybavení inventárom len výnimočne aj to veľmi skromne, no väčšinou ich hroby neobsahovali žiaden inventár. V komunite zrejme patrili títo jedinci k nižšej societe.

Jednoduché porovnanie vybraných charakteristík pohrebných zvyklostí identifikovaných na kostolnom pohrebisku zo severovýchodného predhradia a na disperzných pohrebiskách zo sídlisk južného predhradia Pohanska demonštruje fakt, že pochovávanie okolo kostolov bolo veľmi pravdepodobne organizované a plánované centrálna a organizáciou a kontrolou pochovávaní pri kostoloch boli zrejme poverení členovia cirkvi.

Zatiaľ čo pochovávanie na pohrebiskách v rámci sídliskovej štruktúry bolo organizované na základe obyčajov tunajšej pochovávajúcej komunity. Organizácia a kontrola týchto funerálnych areálov bola veľmi pravdepodobne v rukách komunitou schválených a poverených osôb, mohli to byť významní členovia komunity, „*rada starších*“ alebo azda aj pohanskí žreci.

V každom prípade na prelome 9. a 10. storočia vzrástol vplyv kresťanstva a kresťanského zvykoslovia na celú komunitu žijúcu nielen na Pohansku a pohrebný rítus se postupne homogenizoval.

Článok vznikol vďaka finančnej podpore projektu GAČR: Problematika funerálnych areálů a disperzních pohřebišť na sídlišťích v raném středověku: komplexní studie hrobů z jižního předhradí Břeclavi-Pohanska; kód projektu: GA16-05791S.

⁷¹ Bořivoj DOSTÁL, Slovanské kultovní místo na Pohansku u Břeclavi? (K interpretaci kůlového objektu č. 39), *Vlastivědný věstník moravský*, roč. XX, č. 1, 1968, s. 3–25; Bořivoj DOSTÁL, Dvacet let archeologického výzkumu Břeclavi – Pohanska, *Vlastivědný věstník moravský*, roč. XXX, č. 2, 1978, s. 129–157; Bořivoj DOSTÁL, K pohanství moravských Slovanů, *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, řada C historická*, č. 39, 1992, s. 7–17; Jiří MACHÁČEK – Andrej PLETERSKI, Altslawische Kultstrukturen in Pohansko bei Břeclav (Tschechische Republik), *Studia Mythologica Slavica*, III, 2000, s. 9–22.

⁷² Renáta PŘICHYSTALOVÁ, Intencionálne uloženie koňa – obeť či pohreb? Niekoľko postrehov na základe nálezov z Břeclavi – Pohanska, *Studia Archaeologica Brunensia*, roč. 18, č. 2, 2013, s. 13–32.